

Veerkrachtmonitor 2020

Veranderende Kracht van Brabant

Onderzoek naar veerkracht & actiebereidheid
in een bijzondere tijd

Colofon

Het PON & Telos heeft dit onderzoek verricht in opdracht van

Provincie Noord-Brabant

Auteurs

Drs. Mariëlle Blanken

Dr. Ellen Dingemans

Loet Verhoeven MSc

Sanne Paenen MSc

Met dank aan

Drs. Mirjam Smulders

Isabelle Vullings MSc

Drs. John Dagevos

Dr. Patrick Vermeulen

Fotografie

Nationale Beeldbank

Design

Madebytops visuele communicatie

Downloads

 Samenvatting Brabantse Veerkrachtmonitor 2020

 Tabellenboek Brabantse Veerkrachtmonitor 2020

© 2021 Het PON & Telos

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij Het PON & Telos. Gehele of gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

Vermenigvuldiging en publicatie in een andere vorm dan dit rapport is slechts

toegestaan na schriftelijke toestemming van Het PON & Telos. Hoewel deze

publicatie met de grootst mogelijke zorg is samengesteld, kan Het PON & Telos geen

enkele aansprakelijkheid aanvaarden voor eventuele fouten.

Meer informatie

www.hetpon-telos.nl

Inhoudsopgave

Inleiding	5
Deel I Veranderende Veerkracht	6
1. Redzaamheid: kern van veerkracht	9
2. Persoonlijke hulpbronnen	12
2.1 Vertrouwen	12
2.2 Identiteit	15
2.3 Gezondheid & geluk	15
2.4 Opleiding, werk & inkomen	16
2.5 Digitale vaardigheden	17
3. Sociale Hulpbronnen	19
3.1 Sociaal netwerk	19
3.2 Contact hulpverlening	20
3.3 Participatie	20
3.4 Sociale Cohesie	23
4. Omgevingshulpbronnen	24
4.1 Woonkwaliteit	24
4.2 Kwaliteit fysieke leefomgeving	27
4.3 Infrastructuur & bereikbaarheid	28
4.4 Mate van achterstand (MDI)	28
Deel II Actiebereid of niet	29
1. Motivatie	33
1.1 Algemeen bewustzijn ‘mens en omgeving’ versterkt door Covid-19	33
1.2 Verschil tussen het belang van maatschappelijke aandacht en eigen verantwoordelijkheid	33
1.3 Actiebereidheid is domein-specifiek	35
2. Waarschijnlijkheid van meebewegen: samenhang tussen capaciteit, motivatie en gelegenheid	36
Duurzaam eten: het moet, we willen wel, maar doen we het ook?	38

Deel III Veerkracht & actiebereidheid bezien in een bijzondere tijd	40
1 Impact van Covid-19	41
1.1 Aangedaan zijn door de coronacrisis	41
1.2 Actiebereidheid tijdens de coronacrisis	42
1.3 Conjuncturele of structurele afname redzaamheid?	44
2 Veerkracht van Brabant	45
2.1 Afnemende veerkracht	45
2.2 Geografische verschillen: iedere plek doet ertoe	45
2.3 Verschillen over tijd: dynamiek van veerkracht als signaal	46
3 Brabantse actiebereidheid	48
3.1 Is er potentie tot actie in Brabant?	48
3.2 Risico op afhaken bij duurzaamheidstransities	48
3.3 Rol van de overheid	49
Bijlage: Onderzoeksverantwoording Veerkrachtmonitor 2020	50
Eindnoten	52

Inleiding

We leven in een bijzondere tijd. De veerkracht van de samenleving wordt door de Covid-19 pandemie flink op de proef gesteld. Maar ook bijvoorbeeld de stikstofcrisis en energietransitie doen een beroep op de veerkracht van mensen en gemeenschappen. Het is daarom relevant om te weten hoe het nu staat met de Brabantse veerkracht. Is die anders dan in vorige jaren? Kennis over de veranderende kracht van Brabant helpt bestuurders en beleidsmakers van en in de provincie Noord-Brabant om de dynamiek in de samenleving te adresseren. Dat is belangrijk, omdat het bijdraagt aan het daadwerkelijk realiseren van de doelen zoals die bijvoorbeeld zijn geformuleerd in het bestuursakkoord 2020 -2023 en de Brabantse Omgevingsvisieⁱ.

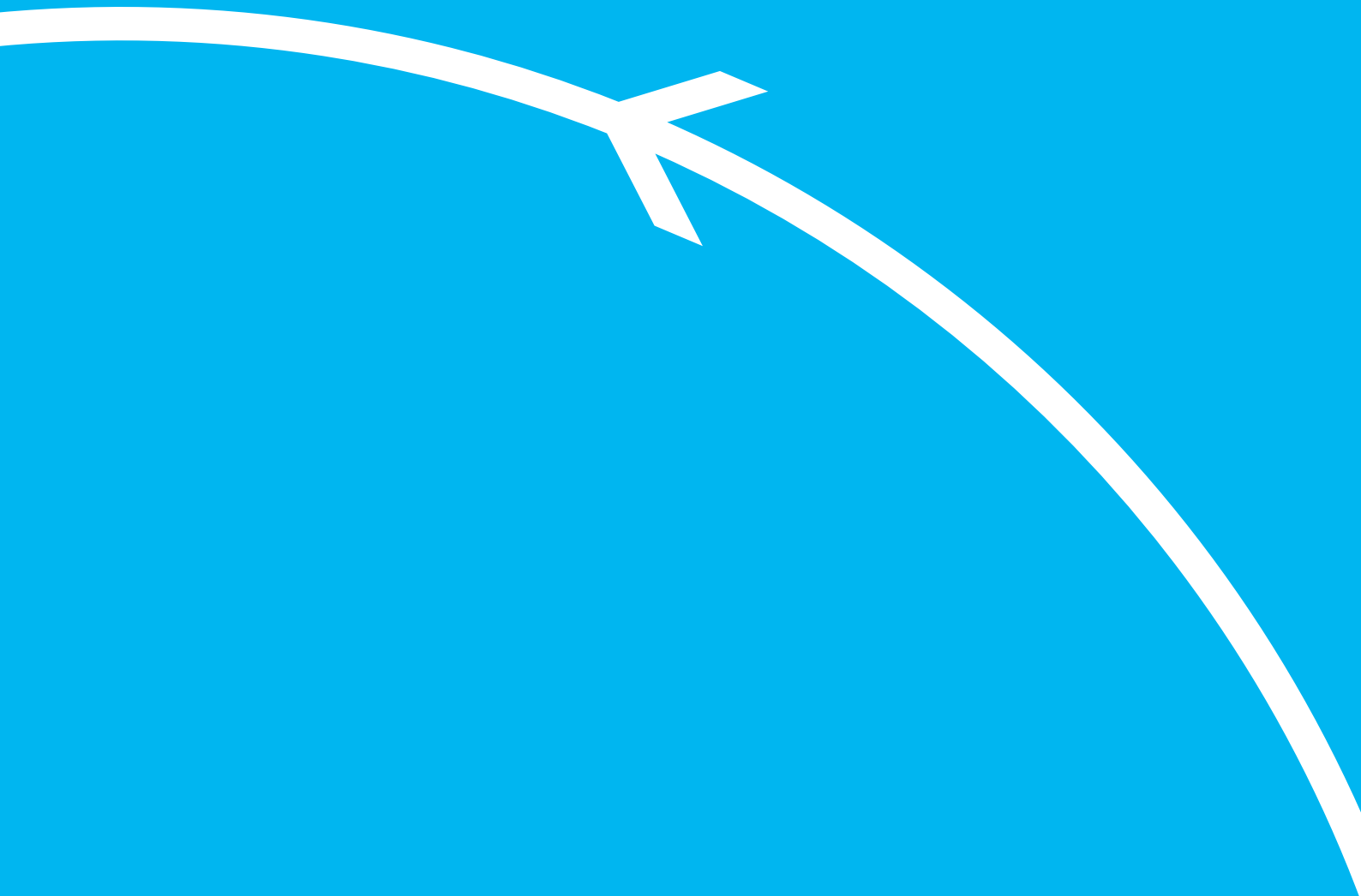
Vaak wordt er verondersteld dat veerkrachtige burgers voorop zullen lopen in de transitie naar een duurzamere samenleving en dat ze overheden kunnen helpen om hun doelen te behalenⁱⁱ. Het is echter zo dat veerkracht alleen niet voldoende is maar dat burgers ook een bepaald belang of noodzaak moeten voelen om zich ergens voor in te zettenⁱⁱⁱ. Het is zelfs zo dat wanneer veerkrachtige burgers het niet eens zijn met de visie of het beleid van de overheid, zij zich hier eerder tegen zullen verzetten, gebruik makende van hun zelf organiserend vermogen en mondigheid^{iv}. Het is daarom belangrijk om naast de veerkracht, ook inzicht te krijgen in de actiebereidheid van Brabanders ten aanzien van maatschappelijke thema's waar we als samenleving voor aan de lat staan. Denk daarbij aan thema's als de energietransitie, zorg en welzijn en het voedselsysteem.

In voorliggende publicatie vindt u de resultaten van de derde Brabantse veerkrachtmonitor die het PON & Telos in opdracht van de Provincie Noord-Brabant heeft uitgevoerd. De eerste monitor (2016) was gericht op de definiëring en meetbaar maken van het concept veerkracht, de tweede monitor (2018) op het beter begrijpen van de werking van veerkracht middels het verklaringsmodel en deze derde monitor (2020) bouwt daarop verder met kennis over actiebereidheid op de thema's: wateroverlast en verdroging, het voedselsysteem, energietransitie, biodiversiteit, mobiliteit en circulariteit. De publicatie bestaat uit drie delen. In het eerste deel *Veranderende Veerkracht* maken we de balans op. In dit beschrijvende deel gaan na hoe het staat met de veerkracht van Brabant en in hoeverre dat is veranderd over de tijd. In deel twee *Actiebereid of niet* laten we zien in hoeverre Brabanders het belangrijk vinden dat er in de samenleving aandacht is voor bovengenoemde thema's, of ze zich verantwoordelijk voelen om zich hiervoor in te zetten en of ze dat in het afgelopen jaar ook daadwerkelijk hebben gedaan. Tot slot in deel drie *Veerkracht & Actiebereidheid bezien in een bijzondere tijd* staan we stil bij de mogelijke impact van de Covid-19 pandemie en reflecteren we op de belangrijkste conclusies over veerkracht en actiebereidheid.

In het bijbehorend *Tabellenboek* presenteren we de cijfers over de Brabantse veerkracht op het niveau van de provincie, COROP regio's en gemeenten¹ in 2020 en 2017. In het onderzoek zijn verschillende databronnen gecombineerd, te weten een populatieonderzoek onder ruim 10.000 Brabanders in het najaar van 2020, secundaire data-analyse vanuit de *Nationale Monitor Duurzame Gemeenten* en een kwalitatieve studie naar de actiebereidheid in het maken van duurzamere voedselkeuzes. In bijlage A is de volledige onderzoeksverantwoording opgenomen.

Deel I

Veranderende Veerkracht

Veerkrachtige samenlevingen zijn in staat schokken op te vangen die ontstaan als gevolg van migratie, klimaatverandering, nieuwe technologieën, sociaal-culturele diversiteit en geopolitieke verschuivingen^{vi}. Dit betreffen plotselinge schokken met directe impact zoals de Covid-19 pandemie of een terroristische aanslag, maar ook ontwikkelingen die op lange termijn systeemveranderingen met zich meebrengen zoals de flexibilisering van de arbeidsmarkt of uitvoering geven aan het klimaatakkoord. Wij definiëren veerkracht als:

Het vermogen van mensen en gemeenschappen om met veranderingen om te gaan en de toegang tot hulpbronnen die ze daarbij hebben^{vii}.

Deze definitie gaat uit van twee componenten: het vermogen om met veranderingen om te gaan én de toegang tot hulpbronnen. Het vermogen van mensen oftewel hun **redzaamheid** is de kern van veerkracht. Redzaamheid bepaalt in hoeverre men regie voert over het eigen leven. De toegang tot hulpbronnen gaat over de mate waarin men beschikt over bijvoorbeeld een inkomen, een sociaal netwerk of voorzieningen in de wijk. We onderscheiden drie typen hulpbronnen:

Bij **persoonlijke hulpbronnen** gaat het om het ‘menselijk kapitaal’ uit de kapitaaltheorie van Bourdieu^{viii}. Denk bijvoorbeeld aan het hebben van werk en inkomen, het hebben van vertrouwen in anderen en in instituties en het hebben van een goede gezondheid, maar identiteit en het hebben van digitale vaardigheden.

Bij **sociale hulpbronnen** gaat het om sociale contacten (ook digitaal), contact met hulpverlening, de mate van sociale, maatschappelijke en politieke participatie^{ix} en de ervaren buurtcohesie. Mensen ontwikkelen zich verder door te participeren in sociale netwerken^x. Via die netwerken hebben ze namelijk toegang tot hulpbronnen die ze individueel niet kunnen bereiken. Dat kunnen netwerken zijn binnen kleine en gesloten gemeenschappen zoals die van de familie, de voetbalclub of de klas, maar ook netwerken binnen grotere en meer open sociale eenheden zoals de buurt, de wijk en de stad, de werkomgeving, maatschappelijke organisaties, vakverenigingen of de kerk.

Omgevingshulpbronnen gaan over de directe leefomgeving en hebben in de betekenis van fysieke en tastbare structuur betrekking op de ruimtelijke verdeling van voorzieningen, mogelijkheden voor vervoer en de kwaliteit van de woon- en fysieke leefomgeving. Het gaat ook over de aanwezigheid van ontmoetingsplekken: de omgeving als fysieke plek om andere contacten op te doen. Op die manier kan ook zogenaamd ‘bridging capital’ (verbondenheid tussen groepen) worden opgebouwd^{xi}.

¹ Over de kleine gemeenten (in termen van inwoneraantal) kunnen we geen afzonderlijke representatieve uitspraken doen, omdat daarvoor niet voldoende data beschikbaar was. In het Tabellenboek hebben we de kleine gemeenten daarom per COROP regio geclusterd.

Redzaamheid in combinatie met het aanspreken en inzetten van verschillende hulpbronnen bepalen uiteindelijk de capaciteit van mensen om meer of minder veerkrachtig te reageren op een externe schok of verandering. Of ze ook daadwerkelijk in actie komen en in welke mate, hangt af van de mate waarin men zich betrokken voelt bij en verantwoordelijk voelt voor de situatie. Dit mechanisme van actiebereidheid bespreken we in deel 2 van deze publicatie. In de Figuur 1 is het samenspel van verschillende componenten van veerkracht samengebracht in een plaatje. Dit plaatje veronderstelt dat er een samenhang bestaat tussen verschillende hulpbronnen en dat in bepaalde situaties hulpbronnen inwisselbaar zijn en daarmee elkaar compenseren. De vraag blijft of dit (altijd) kan. Eerder onderzoek² laat zien dat hulpbronnen elkaar tot op een zekere hoogte kunnen compenseren, zeker als we op het niveau van gemeenschappen kijken. Maar om daadwerkelijk te kunnen spreken van veerkracht is wel een minimum niveau van redzaamheid en een bepaalde diversiteit aan hulpbronnen vereist^{xiii}.

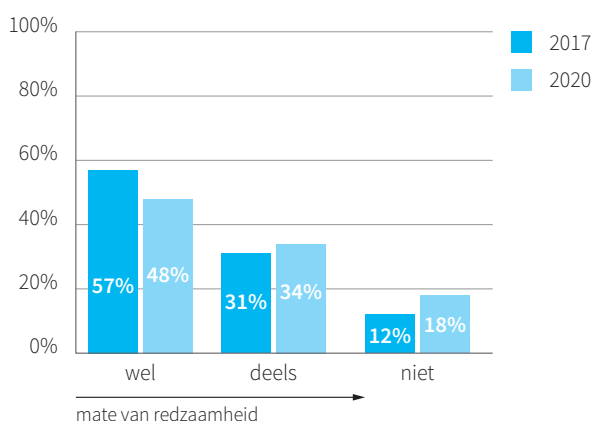
Figuur 1. Veerkracht: samenspel van redzaamheid en toegang tot hulpbronnen.

² Vanuit eerder onderzoek naar coping mechanismen weten we dat mensen verschillende mechanismen gebruiken om met stressvolle situatie om te gaan. Volledig uitwisselbaar zijn de hulpbronnen waarschijnlijk niet, maar ze vullen elkaar aan en zullen – afhankelijk van de persoon verschillend ingezet worden (Poiesz, 1999, *Gedragsmanagement. Waarom mensen zich (niet) gedragen.* Wormer: Inmerc B.V.).

1 Redzaamheid: kern van veerkracht

Veerkracht is een samenspel van redzaamheid en de toegang tot hulpbronnen. Redzaamheid vormt daarbij de kern van veerkracht en wordt hier gedefinieerd als de mate waarin mensen zelf in staat zijn om regie te voeren over hun leven en hun netwerk in te kunnen en willen zetten bij het oplossen van eventuele problemen. De mate van redzaamheid is bepaald door respondenten van het populatieonderzoek 20 stellingen voor te leggen (zie voor meer informatie het Tabellenboek). Bijvoorbeeld stellingen als ‘ik heb weinig controle over de dingen die me overkomen’, ‘sommige van mijn problemen kan ik met geen mogelijkheid oplossen’ en ‘er zijn genoeg mensen op wie ik in geval van narigheid kan terugvallen’³. Naast de schaalscore werken we in deze publicatie met drie groepen Brabanders naar de mate van redzaamheid: wel redzaam, deels redzaam en niet redzaam⁴. De totaalscores voor Noord-Brabant in Figuur 2 laten zien dat minder dan de helft van de Brabanders redzaam is. Waar in 2017 nog 57% van de Brabanders redzaam was, is de mate van redzaamheid in 2020 gedaald naar 48%. Opvallend is dat niet de groep deels redzame mensen, maar juist de groep niet-redzame mensen het sterkst is toegenomen.

Figuur 2. Redzaamheid in Brabant in 2017 en 2020.

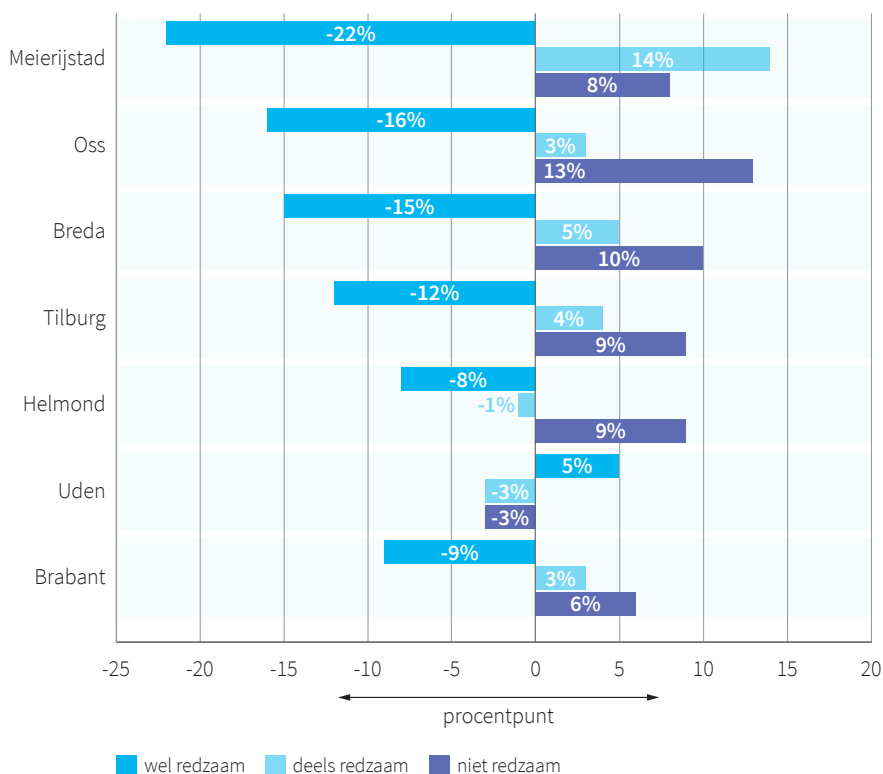
In 2020 hebben de inwoners van de regio Noordoost-Brabant gemiddeld een hogere redzaamheid dan Brabanders uit andere regio's. West-Brabant scoort juist lager qua redzaamheid, daar woont een bovengemiddeld grote groep niet redzame mensen (21%). Dit is een vergelijkbaar beeld met 2017, al zijn de verschillen tussen de regio's wel iets

³ Indien nodig hebben we de stellingen gehercodeerd, zodat voor iedere stelling – en dus ook voor de schaal – geldt dat een hogere score wijst op een hogere mate van redzaamheid.

⁴ De stellingen en indeling zijn vergelijkbaar met de indeling van wel, deels en niet veerkrachtig in de tweede veerkrachtmonitor (Van der Haar et al., 2018). Op deze manier hanteren we in deze derde veerkrachtmonitor een duidelijker onderscheid qua terminologie tussen de verschillende elementen van veerkracht: het vermogen van mensen (redzaamheid) en de toegang tot hulpbronnen die ze daarbij hebben.

groter geworden. Kijken we op het schaalniveau van gemeenten dan zien we de grootste veranderingen in redzaamheid over drie jaar in Breda, Tilburg, Helmond, Oss, Uden en Meierijstad. Figuur 3 laat de gemeenten zien die de grootste veranderingen hadden over de tijd. Uden valt het meest op, aangezien daar de verandering in de mate van redzaamheid precies andersom is dan in de rest van Brabant. Het aantal redzame inwoners in Uden is toegenomen en het aantal deels en niet redzame mensen is afgenomen.

Figuur 3. Gemeenten met de grootste verandering in redzaamheid 2017-2020*.

*Uden is toegevoegd aan deze selectie vanwege de tegenovergestelde verandering ten opzichte van de andere gemeenten in Brabant

Als we kijken wat deze veranderingen doen met de positionering van de grote en middel-grote gemeenten ten opzichte van elkaar (zie Tabel 1), dan valt op dat Meierijstad in 2017 nog het grootste aandeel redzame inwoners (65%) had terwijl zij in 2020 met 43% redzame inwoners daalt naar de 11de plaats van de 13 gemeenten. Voor Uden is de beweging juist andersom, namelijk van plaats 12 naar de 1ste plaats. Net als in 2017 kent Helmond in vergelijking met het Brabants gemiddelde en de andere (middel)grote gemeenten de minste redzaamheid: slechts 42% van de inwoners is redzaam en 25% is niet redzaam. Uden daarentegen laat in 2020 de meeste redzaamheid zien: 55% van de inwoners is redzaam en 11% niet redzaam.

Tabel 1. (Middel)grote gemeenten naar aandeel redzame en niet redzame inwoners in 2020

Redzame inwoners					
2017			2020		
1	Meerijstad	65%	1	Uden	55%
2	Den Bosch	62%	2	Den Bosch	52%
3	Breda	61%	3	Oosterhout	49%
4	Oss	60%	4	Eindhoven	47%
5	Waalwijk	59%	5	Breda	46%
6	Tilburg	56%	6	Bergen op Zoom	46%
7	Bergen op Zoom	55%	7	Roosendaal	46%
8	Eindhoven	55%	8	Altena	45%
9	Roosendaal	54%	9	Tilburg	44%
10	Altena	53%	10	Oss	44%
11	Oosterhout	52%	11	Meerijstad	43%
12	Uden	50%	12	Waalwijk	43%
13	Helmond	50%	13	Helmond	42%
Gemiddeld in Brabant		57%	Gemiddeld in Brabant		48%

Niet redzame inwoners					
2017			2020		
1	Helmond	16%	1	Helmond	25%
2	Waalwijk	15%	2	Oss	25%
3	Oosterhout	15%	3	Breda	22%
4	Eindhoven	14%	4	Tilburg	20%
5	Uden	14%	5	Roosendaal	20%
6	Bergen op Zoom	13%	6	Eindhoven	19%
7	Roosendaal	12%	7	Meerijstad	19%
8	Breda	12%	8	Waalwijk	19%
9	Oss	12%	9	Oosterhout	17%
10	Tilburg	11%	10	Den Bosch	15%
11	Meerijstad	11%	11	Bergen op Zoom	15%
12	Altena	11%	12	Altena	14%
13	Den Bosch	11%	13	Uden	11%
Gemiddeld in Brabant		12%	Gemiddeld in Brabant		18%

De redzaamheid van Brabanders is tussen september 2017 en september 2020 dus sterk gedaald. We zien met name dat het aandeel niet-redzame Brabanders is gestegen. Of het hier gaat om een structurele daling die zich al langere tijd voordoet of een conjuncturele daling die samenhangt met de coronacrisis is lastig te zeggen. In deel 3 van dit rapport gaan we uitgebreider in op de impact van Covid-19. We leggen de link tussen redzaamheid en de mate waarin mensen zeggen aangedaan te zijn door de coronacrisis. Ongeacht de oorzaak van de daling, is de lage mate van redzaamheid de huidige stand van zaken die om aandacht vraagt in een tijd waarin er veel van mensen wordt gevraagd.

2 Persoonlijke hulpbronnen

Als we spreken over persoonlijke hulpbronnen dan hebben we het over het ‘menselijk kapitaal’. We hebben gekeken naar de volgende houdingsaspecten, vaardigheden en mogelijkheden: vertrouwen, identiteit, gezondheid & geluk, opleiding, werk & inkomen, opleiding en digitale vaardigheden. Net als in 2017 blijken in 2020 vooral de hulpbronnen vertrouwen en gezondheid & geluk positief samen te hangen met de redzaamheid van mensen.

Vertrouwen: vertrouwen in de politiek en maatschappelijke instituties gestegen, maar in de medemens gedaald.

Identiteit: verbondenheid met de buurt flink gestegen.

Gezondheid & geluk: ondanks een kleine afname, voelen de meeste Brabanders zich gezond en gelukkig

Opleiding, werk & inkomen: 50% van de Brabanders werkt, 4% is werkloos en 8% is (ten dele) arbeidsongeschikt (iedereen van 18 jaar en ouder).

Digitale vaardigheden: we houden ons vaker bezig met online activiteiten.

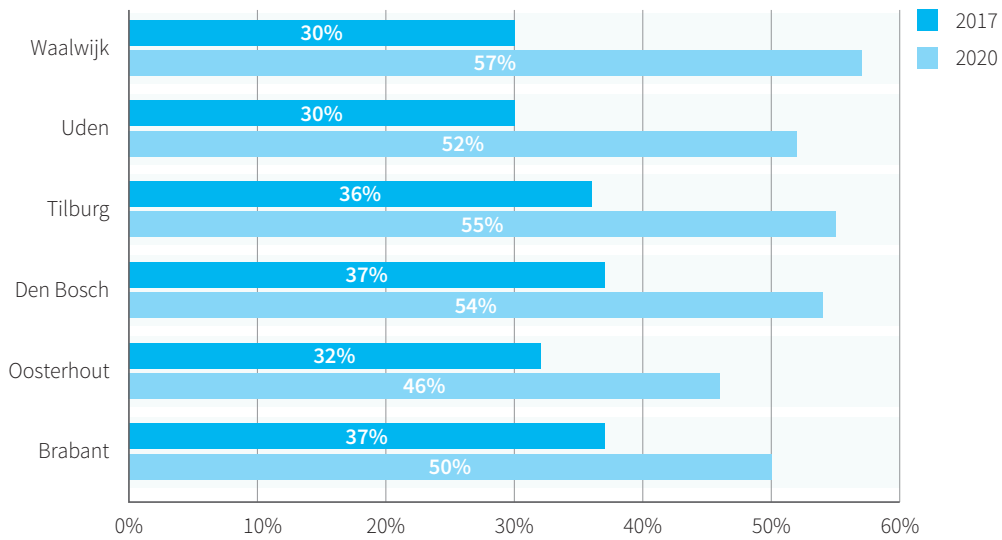
2.1 Vertrouwen

Verbinding maken met anderen en participeren in sociale netwerken en gemeenschappen dragen bij aan het vertrouwen van mensen. Het betreft een wisselwerking, want vertrouwen is tegelijkertijd voorwaardelijk voor het aangaan van verbindingen en voor participatie. Vertrouwen is daarmee een belangrijke component voor sociale samenhang^{xiii}. We hebben gekeken naar drie verschillende vormen van vertrouwen; het vertrouwen in de medemens (sociaal vertrouwen), het vertrouwen in de politiek (politiek vertrouwen) en vertrouwen in instituties zoals het leger, de rechters, de pers, de politie, ambtenaren en grote bedrijven (maatschappelijk vertrouwen).

In vergelijking met 2017 hebben Brabanders in 2020 meer vertrouwen in de politiek. In heel Brabant is het politiek vertrouwen toegenomen. In 2020 heeft de helft van de Brabanders tamelijk tot veel vertrouwen in de Tweede Kamer, terwijl in 2017 37% van de Brabanders aangaf hier vertrouwen in te hebben. Op het niveau van gemeenten zien we ook relevante verschillen. In Figuur 4 zijn de scores op vertrouwen in de Tweede Kamer opgenomen van de gemeenten met de grootste veranderingen ten opzichte van 2017. Het vertrouwen is het sterkst toegenomen in Waalwijk en Uden. Naast grote gemeenten als Tilburg en Den Bosch zien we ook in Oosterhout het politiek vertrouwen bovengemiddeld stijgen.

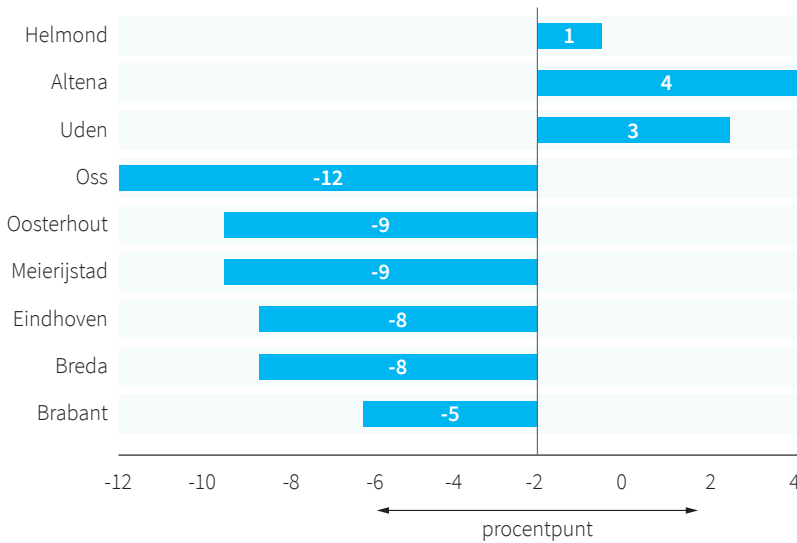
In 2020 hebben we ook onderzocht hoe het gesteld is met het vertrouwen in het gemeentebestuur en provinciebestuur. Ongeveer de helft van de Brabanders heeft vertrouwen in de gemeente (55%) en de provinciale overheid (54%). De inwoners van de regio Midden-Brabant hebben gemiddeld meer vertrouwen in alle drie de overheidsniveaus dan in de andere regio's. In West-Brabant hebben mensen gemiddeld minder vertrouwen in de Tweede kamer en de

Figuur 4. Gemeenten met de grootste verandering in vertrouwen in de Tweede Kamer 2017-2020.

provinciale overheid. Het sociaal vertrouwen is afgenomen in Brabant. In 2020 heeft 62% van de Brabanders vertrouwen in de medemens, terwijl dat in 2017 nog 67% van de Brabanders betrof. In Figuur 5 zijn de scores op sociaal vertrouwen opgenomen van de gemeenten met de grootste veranderingen ten opzichte van 2017. Alleen de inwoners van de gemeenten Helmond, Altena en Uden hebben juist meer vertrouwen gekregen in de medemens. Het sociaal vertrouwen in Helmond blijft, ondanks de stijging, met 57% echter onder het Brabants gemiddelde. In Oss daarentegen is een grote daling in sociaal vertrouwen te zien en scoort men met 58% in 2020 onder het Brabants gemiddelde.

Figuur 5. Gemeenten met de grootste verandering in sociaal vertrouwen 2017-2020.

Het maatschappelijk vertrouwen van Brabanders in instituties als het leger, rechters, pers, politie, ambtenaren en grote bedrijven is gemiddeld met 10 punten (somscore⁵) in Brabant toegenomen ten opzichte van 2017. Als we kijken naar de COROP regio's blijft de toename in het maatschappelijk vertrouwen wat achter in West-Brabant (5 punten), met name in de kleine gemeenten in West-Brabant (5 punten). Wanneer we deze veranderingen bekijken qua positionering van de grote en middelgrote gemeenten ten opzichte van elkaar (zie Tabel 2) dan valt op dat het maatschappelijk vertrouwen in Waalwijk en Uden het sterkst is toegenomen (beide 18 punten) waardoor Waalwijk bovenaan komt te staan en Uden van de 13de naar de 5de plek is gestegen. Oss daarentegen is gezakt naar de laatste plaats, maar ook daar is het maatschappelijk vertrouwen toegenomen ten opzichte van 2017.

Tabel 2. (Middel)grote gemeenten naar mate van maatschappelijk vertrouwen in 2020 (somscore).

Maatschappelijk vertrouwen					
2017			2020		
1	Meierijstad	91	1	Waalwijk	98
2	Breda	90	2	Tilburg	94
3	Den Bosch	86	3	Den Bosch	94
4	Tilburg	84	4	Meierijstad	93
5	Altena	83	5	Uden	92
6	Eindhoven	81	6	Altena	91
7	Oss	81	7	Eindhoven	91
8	Waalwijk	81	8	Oosterhout	91
9	Bergen op Zoom	79	9	Breda	90
10	Oosterhout	79	10	Bergen op Zoom	90
11	Roosendaal	78	11	Roosendaal	87
12	Helmond	75	12	Helmond	87
13	Uden	74	13	Oss	85
Gemiddeld in Brabant		57%	Gemiddeld in Brabant		48%

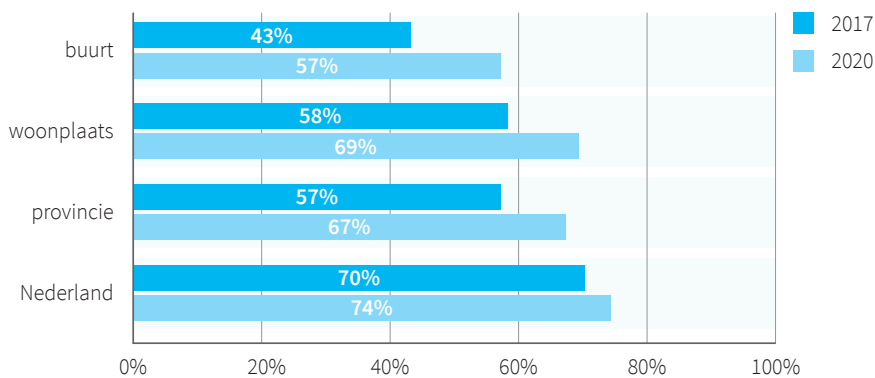
Uit aanvullende multivariate analyses blijkt dat het totaal van vertrouwen (politiek, sociaal en maatschappelijk vertrouwen samengevoegd tot één schaal) sterk positief samenhangt met redzaamheid en actiebereidheid: hoe meer vertrouwen, hoe redzamer en meer bereid men is om zich in te zetten voor maatschappelijke thema's.

⁵ Maatschappelijk vertrouwen is een construct bestaande uit vertrouwen in het leger, de rechters, de politie, de pers, grote bedrijven en ambtenaren, gebaseerd op de Sociale meetlat van het CBS (2010). Een hogere score wijst op meer vertrouwen (Theoretisch is het bereik van de schaal 0-154. In de data zien we dat de scores in 2020 liggen tussen 84,9 en 95,1).

2.2 Identiteit

Uit de literatuur weten we dat verbondenheid met een plaats bijdraagt aan veerkracht^{xiv}. Deze vorm van identiteit hebben we gemeten door Brabanders te vragen in hoeverre zij zich verbonden voelen met hun buurt/ wijk, hun woonplaats, de provincie Noord-Brabant en Nederland. Over het geheel genomen voelen Brabanders zich in 2020 meer verbonden met een plaats dan in 2017. Net als drie jaar geleden voelen ze zich het sterkst verbonden met Nederland (70%), gevolgd door de eigen woonplaats (69%), de provincie Noord-Brabant (67%) en de eigen buurt/wijk (57%). In Figuur 6 wordt het gevoel van verbondenheid voor de verschillende schaalniveaus weergegeven.

Figuur 6. Gevoel van verbondenheid (identiteit) in 2017 en 2020.

De verbondenheid met de eigen buurt is flink gestegen. Waar in 2017 minder dan de helft van de Brabanders (43%) zich verbonden voelde met de buurt, is dat in 2020 de meerderheid (57%). Deze stijging is het sterkst in de regio Noordoost Brabant (van 41% naar 60%) en dan vooral de kleine gemeenten van Noordoost-Brabant (van 41% naar 64%), maar ook Uden (van 42% naar 64%) en Meierijstad (van 40% naar 57%) vallen in positieve zin op. In Noordoost Brabant hebben ze als het ware een inhaalslag gemaakt, want daar was het aandeel mensen dat zich (redelijk) sterk verbonden voelde in 2017 lager dan in de andere regio's. In West-Brabant voelen inwoners zich minder dan gemiddeld verbonden met de eigen buurt/wijk en de provincie Noord-Brabant.

2.3 Gezondheid & Geluk

Wederom voelen de meeste Brabanders zich gezond (68%) en gelukkig (88%). De percentages zijn iets lager dan in 2017, want toen voelde nog 74% van de Brabanders zich gezond en 92% zich gelukkig, maar het betreft nog steeds een ruime meerderheid. Gezondheid en geluk blijken sterk positief samen te hangen met de redzaamheid van mensen.

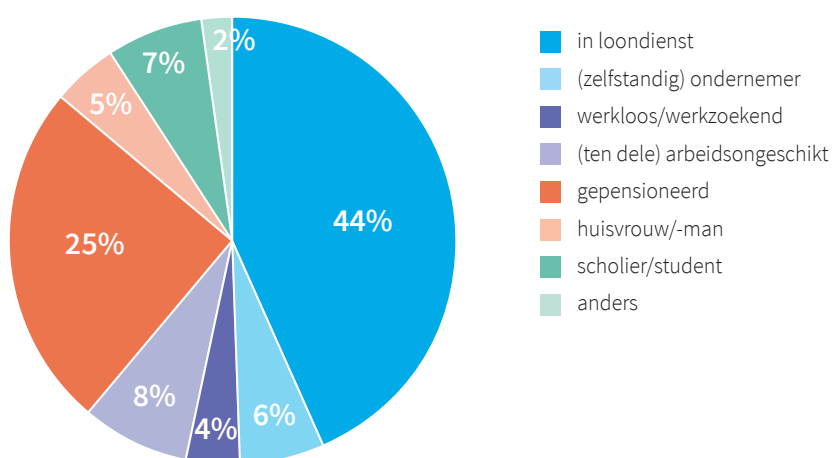
Er bestaan geen noemenswaardige verschillen in gezondheid en geluk tussen de COROP regio's of in de mate van stedelijkheid. Wel vallen een paar gemeenten op. Waar in heel Brabant het aandeel gezonde en gelukkige mensen kleiner is geworden tussen 2017 en 2020, is dat aandeel in Uden juist licht gegroeid (aandeel mensen dat zich (zeer) gezond voelt is toegenomen van 69% naar 73%; aandeel mensen dat zich (zeer) gelukkig voelt is

toegenomen van 89% naar 94%). Daartegenover springt Meierijstad eruit als gemeente waar de ervaren gezondheid in 2020 (61%) sterk is gedaald ten opzichte van 2017 (80%) en in de gemeente Altena is het aandeel gelukkige mensen sterk gedaald (van 82% naar 73%).

2.4 Opleiding, werk & inkomen

Opleiding, werk en inkomen zijn belangrijke sociaaleconomische factoren die de kansen van mensen in de samenleving mede bepalen. In 2020 heeft 22% van de ondervraagde Brabanders een laag opleidingsniveau, 44% een middelbaar en 34% een hoog opleidingsniveau. Deze verdeling is vrij stabiel over tijd en dus vergelijkbaar met 2017.

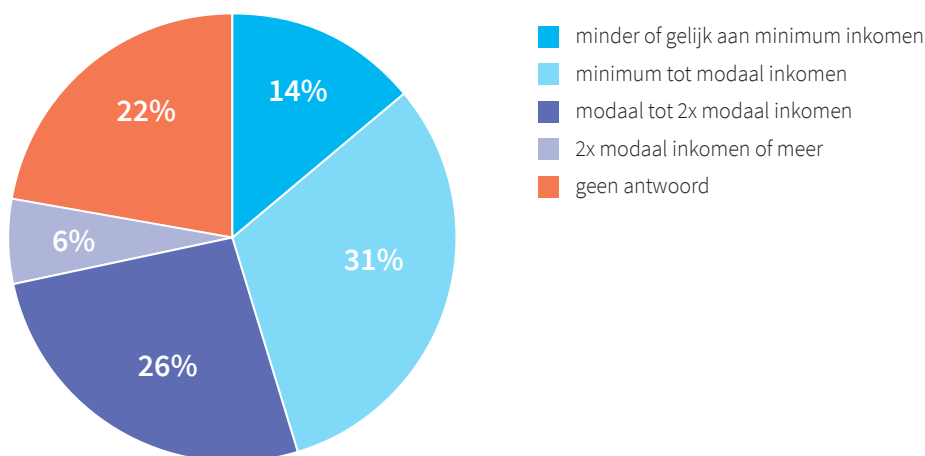
Figuur 7. Arbeidsstatus in Brabant in 2020.

Werk is een belangrijke persoonlijke hulpbron voor veel mensen. Het genereert inkomsten, het brengt je in contact met andere mensen en het geeft voldoening, ruimte voor persoonlijke ontwikkeling en structuur aan het dagelijkse leven^{xv}. Figuur 7 presenteert het percentage werkenden en niet werkenden in Brabant. Van de ondervraagde Brabanders heeft op het moment van meten in september 2020 de helft werk in loondienst en/of als (zelfstandig) ondernemer. Het gaat hier om de iedereen van 18 jaar en ouder. Als we enkel kijken naar de mensen in de werkzame leeftijd, dan komt het percentage werkenden uit op 64%. Het overgrote deel werkt in loondienst. Van de mensen die geen werk hebben, blijkt een groot deel met pensioen te zijn. Verder is 4% van de Brabanders werkloos en 8% (ten dele) arbeidsongeschikt. Voor werk zijn er geen noemenswaardige verschillen tussen de COROP regio's of in de mate van stedelijkheid.

Het is een bekend gegeven dat mensen terughoudend zijn in vragenlijstonderzoek om antwoord te geven op vragen over inkomen. Dat zien we ook in dit onderzoek. Ruim 1 op de 5 Brabanders geeft geen antwoord op de vraag naar het bruto jaarlijkse huishoudinkomen. Van de overige Brabanders heeft 45% een inkomen dat gelijk is aan een modaal inkomen of minder.

Figuur 8. Bruto jaarinkomen in Brabant in 2020.

2.5 Digitale vaardigheden

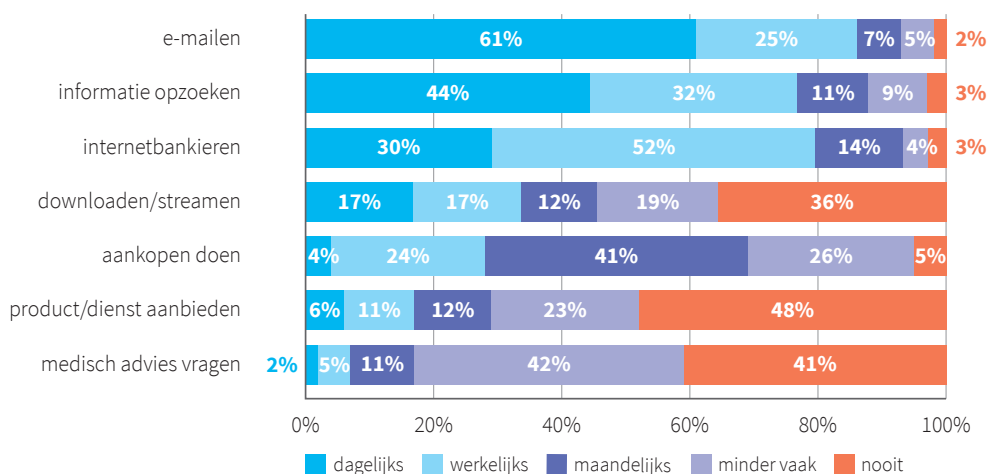
De digitale wereld is inmiddels onlosmakelijk verbonden met onze eigen fysieke wereld. Veel zaken worden deels al dan niet volledig online geregeld. Ook het sociale contact gaat steeds vaker online via chatfuncties of sociale media. De digitale wereld biedt in tijden van crisis, zoals tijdens de lockdown vanwege de Covid-19 pandemie, een uitkomst om vrienden en familie te spreken en bepaalde producten of diensten aan te schaffen. Het hebben van digitale vaardigheden is daarmee in toenemende mate van belang. We vroegen Brabanders hoe vaak zij zich bezighouden met verschillende online activiteiten op een 5 puntschaal (1 nooit t/m 5 dagelijks). Het verrichten van online activiteiten zien we als een resultaat van digitaal vaardig zijn⁶. Gemiddeld genomen houden Brabanders zich vaker dan maandelijks bezig met de online activiteiten met een score van 3,3, maar dat zegt op zichzelf nog niet zoveel. Er zit namelijk veel variatie tussen de type activiteiten die we hebben onderzocht. Figuur 9 laat zien hoe vaak Brabanders zich gemiddeld bezig houden met verschillende online activiteiten. Een overgrote meerderheid stuurt ten minste wekelijks een email, zoekt informatie op internet en maakt gebruik van internetbankieren. Op internet een product of dienst aanbieden of online medisch advies vragen wordt het minst vaak gedaan.

Ten opzichte van drie jaar geleden zijn Brabanders zich gemiddeld iets vaker bezig gaan houden met online activiteiten, want in 2017 was de gemiddelde score over alle activiteiten 3,1. Met name het internetbankieren en het aankopen doen op internet is in 2020 toegenomen ten opzichte van 2017. Dit is in lijn met data van het CBS die laten zien dat de

⁶ Het vragenlijstonderzoek is in digitale vorm afgenomen onder een representatief panel. Mogelijk zijn de minst digitaal vaardige mensen ondervertegenwoordigd in het panel. De data is gewogen naar verschillende achtergrondkenmerken, maar kan deze selectie niet uitsluiten.

coronacrisis online winkelen heeft aangejaagd^{xvi}. De digitale vaardigheden van mensen verschillen nauwelijks per regio of gemeente. Wel zien we verschillen tussen leeftijden van mensen. Zoals verwacht houden mensen tussen 18-30 jaar met een score van 3,7 zich bovengemiddeld vaak bezig met online activiteiten. Dit neemt af met leeftijd en vanaf 75 jaar is de score met 3,0 op zijn laagst.

Figuur 9. Frequentie van online activiteiten in 2020 (in percentages).

3 Sociale hulpbronnen

Bij sociale hulpbronnen gaat het om het hebben van contact met anderen. Door te participeren in sociale netwerken hebben mensen toegang tot hulpbronnen die zij individueel niet kunnen bereiken. We hebben gekeken naar de volgende vormen van contact: sociaal netwerk, contact hulpverlening, participatie (meedoen, meedenken en zelf doen)^{xvii} en de sociale cohesie in de buurt. Net als in 2017 blijken in 2020 vooral de hulpbronnen sociaal netwerk en sociale cohesie positief samen te hangen met de redzaamheid van mensen.

Sociaal netwerk: frequentie van live en digitaal contact met sociaal netwerk is ondanks Covid-19 gelijk gebleven.

Contact hulpverlening: iets vaker contact met hulpverleners.

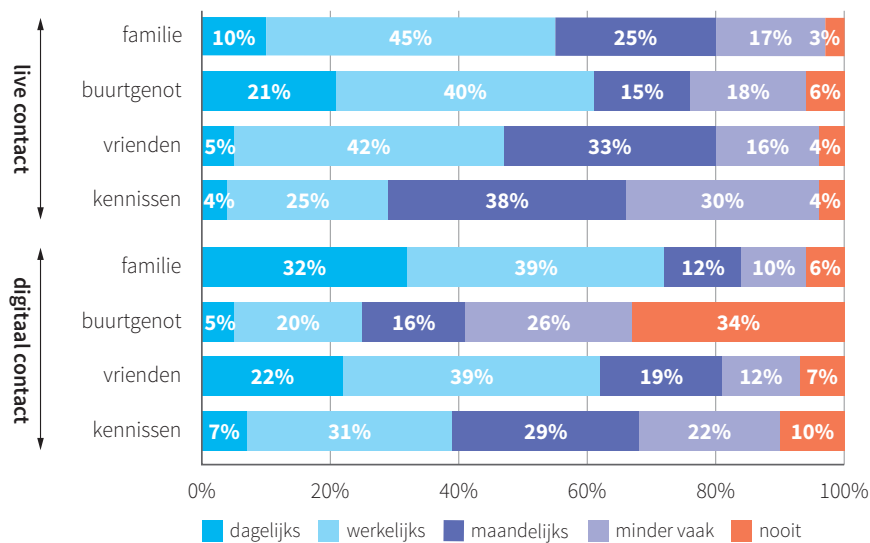
Participatie: Brabanders participeren minder in verenigingen en als vrijwilliger. Informele hulp is toegenomen, vooral het aantal uren.

Sociale cohesie: Brabanders ervaren een zelfde sociale cohesie in de buurt als drie jaar geleden.

3.1 Sociaal netwerk

Brabanders is gevraagd hoe vaak ze contact hebben met hun sociaal netwerk, waaronder familie, goede vrienden, kennissen en buurtgenoten. Dit gaat zowel over live contact zoals op bezoek gaan/ontvangen en buitenhuis ontmoeten, als over digitaal contact zoals via WhatsApp, (video)bellen, sociale media enzovoorts. Ondanks de Covid-19 pandemie en bijhorende lock downs is de totale frequentie van het contact met het sociaal netwerk over tijd gelijk gebleven. Verder zien we geen verschillen tussen regio's of gemeenten. Figuur 10 presenteert de frequentie van het live en digitaal contact van Brabanders met hun sociaal netwerk in 2020.

Figuur 10. Frequentie van live en digitaal contact in 2020 (in percentages).

ks hebben Brabanders digitaal het meest contact met familie (32%) en vrienden (22%) en live het meest contact met buurtgenoten (21%). Met buurtgenoten hebben ze overigens weinig digitaal contact, 34% van de Brabanders zelfs nooit. Wekelijks ontmoeten resp. 45% en 42% van de Brabanders familie en vrienden binnen of buitenshuis en ook digitaal hebben Brabanders vaak wekelijks contact met familie en vrienden (beide groepen 39%).

3.2 Contact hulpverlening

We hebben de inwoners van Brabant ook gevraagd naar het contact dat ze hebben gehad met hulpverleners. In vergelijking met 2017 hebben Brabanders in 2020 iets vaker (vooral digitaal) contact gehad met een hulpverlener, maar gemiddeld genomen blijft het een paar keer per jaar. Van de Brabanders heeft 4% dagelijks contact met een hulpverlener (live of digitaal). Voor 10% is dat wekelijks en nog eens ruim 8% heeft maandelijks contact met een hulpverlener. Ongeveer 42% heeft nooit contact met een hulpverlener.

3.3 Participatie

Er bestaan verschillende manieren waarop mensen participeren in de samenleving. In de monitor onderscheiden we meedoen, meedenken en zelf doen.^{xviii} Mensen doen mee in de samenleving door lid te zijn van vereniging, vrijwilligerswerk te verrichten en informele hulp te bieden (maatschappelijke participatie), ze denken mee met vraagstukken van de overheid en organisaties (beleidsparticipatie) en ze nemen zelf initiatief en/of zetten zich in voor hun directe leefomgeving (maatschappelijk initiatief).

Meedoen (maatschappelijke participatie)

In 2020 is 52% van de Brabanders lid van een vereniging, terwijl in 2017 dat nog 69% was. Dat is goed voor te stellen in een tijd waarin veel verenigingsactiviteiten tot stilstand zijn gekomen door de coronamaatregelen. In 2020 zijn sportverenigingen het meest populair: 35% van de Brabanders was lid van een sportvereniging. Als we de COROP regio's vergelijken dan zien we in Zuidoost-Brabant een kleinere daling in het aantal lidmaatschappen tussen 2017 (69%) en 2020 (55%; een afname van 14 procentpunt) dan in de andere regio's (allen een afname van 18 procentpunt). De mate van stedelijkheid maakt geen verschil voor het meedoen in verenigingen. Wel vallen er gemeenten op als we de middelgrote en grote gemeenten met elkaar vergelijken. Tabel 3 presenteert het percentage inwoners per gemeente dat lid is van een vereniging.

Tabel 3. (Middel)grote gemeenten naar mate van lidmaatschap in verenigingen in 2020 (%).

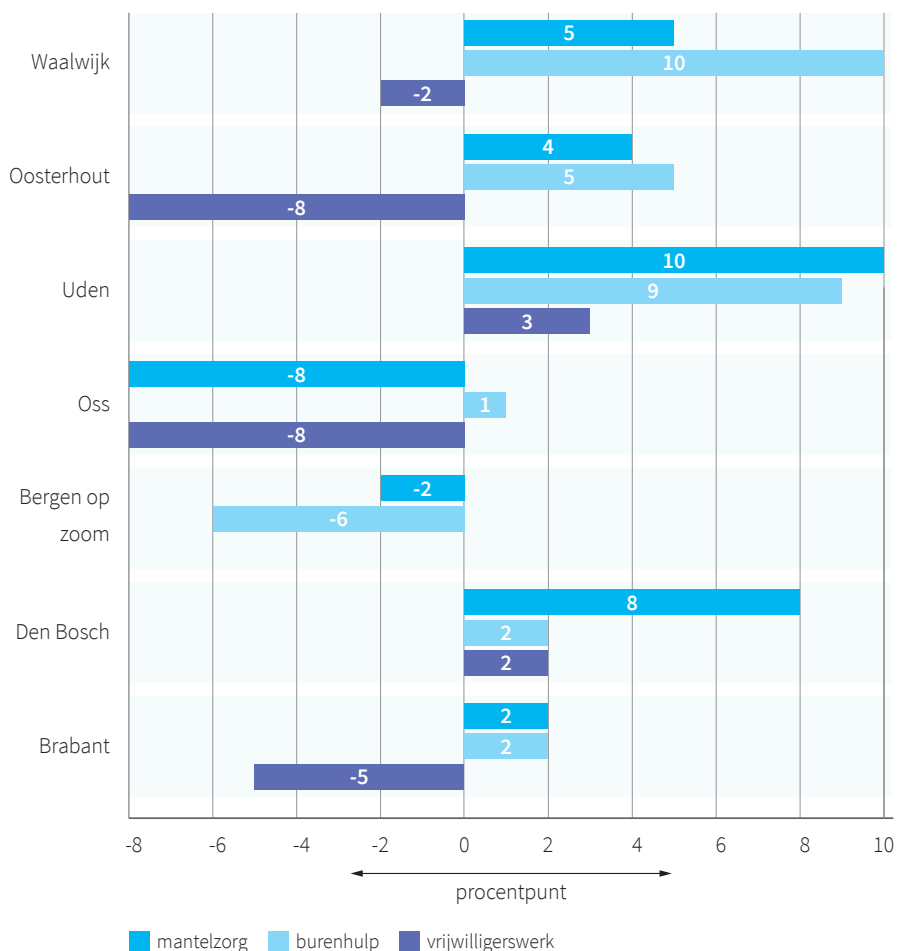
Meedoen - lidmaatschap					
2017			2020		
1	Altena	77	1	Meierijstad	57
2	Meierijstad	72	2	Uden	56
3	Breda	67	3	Altena	56
4	Den Bosch	67	4	Helmond	54
5	Eindhoven	66	5	Den Bosch	52
6	Oss	66	6	Waalwijk	52
7	Bergen op Zoom	65	7	Eindhoven	50
8	Waalwijk	65	8	Oss	49
9	Tilburg	64	9	Breda	48
10	Oosterhout	63	10	Tilburg	47
11	Helmond	59	11	Bergen op Zoom	46
12	Roosendaal	59	12	Oosterhout	46
13	Uden	55	13	Roosendaal	43
Gemiddeld in Brabant		69	Gemiddeld in Brabant		52

In de gemeente Altena vinden we de grootste daling in het aantal lidmaatschappen, maar staat in 2020 nog steeds op de (gedeelte) 2de plek als we de gemeenten naar mate van meedoen in verenigingen met elkaar vergelijken. De gemeenten Uden en Helmond vallen ook op. In heel Brabant is alleen in Uden het lidmaatschap niet afgenomen en stijgt die gemeente van de laatste plaats naar de (gedeelte) 2de plek. Voor Helmond zien we met een afname van 59% in 2017 naar 54% in 2020 een gelijke beweging in de ranglijst; de afname in lidmaatschap is hier veel kleiner dan in veel andere gemeenten. Voor beide gemeenten geldt overigens wel dat het lidmaatschap in 2017 wat lager lag dan in de rest van de gemeenten. Brabanders participeren ook minder als vrijwilliger. In 2020 was 31% van de Brabanders vrijwilliger, in 2017 was dat 36% van de Brabanders. Ondanks de afname in het aandeel Brabanders dat vrijwilligerswerk doet, is het gemiddeld aantal uur per week dat men vrijwilligerswerk doet licht gestegen naar 6 uur (5,6 uur in 2017). Drie kwart van de Brabanders die vrijwilligerswerk doet, doet dit minder dan 8 uur per week. In Noordoost-Brabant doet men gemiddeld vaker vrijwilligerswerk (34%) en in West-Brabant juist gemiddeld minder vaak (29%).

Bijna een derde van de Brabanders verleent wekelijks mantelzorg en/of burenhulp. Dit percentage is in beide gevallen licht gestegen ten opzichte van 2017, toen verleende 27% wekelijks mantelzorg en/of burenhulp. Het gemiddeld aantal uur dat men mantelzorg of burenhulp verleent is eveneens gestegen ten opzichte van 2017. De Brabanders die aangeven wekelijks mantelzorg te verlenen doen dit gemiddeld 9,9 uur per week (8 uur in 2017). Brabanders die wekelijks burenhulp verlenen doen dit gemiddeld 2,8 uur per week (1,9 uur in 2017). De druk op de actieve mantelzorgers lijkt dus toe te nemen. In vergelijking met de andere regio's wordt er in Noordoost-Brabant gemiddeld vaker mantelzorg en burenhulp verleend. Ook als we de gemeenten vergelijken over de tijd dan zien we een

aantal verschillen. In Figuur 11 staan de gemeenten opgenomen met de grootste veranderingen in maatschappelijke participatie qua vrijwilligerswerk, mantelzorg en burenhulp tussen 2017 en 2020.

Figuur 11. Gemeenten met de grootste verandering in meedoen 2017-2020.

Meedenken (beleidsparticipatie)

Net als in 2017 heeft ongeveer een derde van de Brabanders (30%) het afgelopen jaar hun mening kenbaar gemaakt aan de gemeente over een bepaald onderwerp. Dit kan zijn door het invullen van een vragenlijst, het bezoeken van een bewonersavond of door een inspraakprocedure. Beleidsparticipatie is dus gemiddeld gelijk gebleven, maar is tussen 2017 en 2020 afgenomen in de kleine gemeenten in Noordoost Brabant (van 35% naar 27%) en in de gemeenten Den Bosch en Altena (resp. van 40% naar 33% en van 28% naar 21%). In andere gemeenten, zoals Waalwijk en Helmond, is beleidsparticipatie juist toegenomen (resp. van 22% naar 31% en van 22% naar 30%).

Zelf doen (maatschappelijk initiatief)

Iets meer dan een vijfde van de Brabanders (22%) heeft zich in de afgelopen 12 maanden ingezet voor hun directe leefomgeving. Bijvoorbeeld door een buurtvenement te

organiseren om de contacten te verbeteren, een actie om overlast te verminderen of een plan om vernieuwing van een gebied een zetje te geven. Het aantal Brabanders dat zich heeft ingezet voor de eigen leefomgeving is licht gestegen ten opzichte van 2017, toen was dit 20%. We zien geen noemenswaardige verschillen tussen de COROP regio's of naar mate van stedelijkheid. Op gemeenteniveau zien we vooral een toename van het maatschappelijk initiatief tussen 2017 en 2020 in de kleine gemeenten in West-Brabant (van 15% naar 23%), Tilburg (van 14% naar 22%) en Altena (16% naar 24%).

3.4 Sociale cohesie

Ervaren sociale cohesie in de buurt draagt bij aan het versterken van het sociaal kapitaal en vormt daarmee een van de sociale hulpbronnen voor veerkracht. In buurten met een sterke sociale cohesie staan bewoners dicht bij elkaar^{xix}. We zijn nagegaan hoe Brabanders de buurtcohesie ervaren door hen vier stellingen voor te leggen. Deze stellingen gingen over de manier waarop mensen in de buurt met elkaar omgaan. In Tabel 4 staan de scores op deze stellingen op regionaal (COROP) en provinciaal niveau weergegeven. In 2020 geeft meer dan de helft (65%) van de Brabanders aan dat mensen in de wijk waar ze wonen op een prettige manier met elkaar omgaan en een groot deel (45%) geeft aan dat buurtbewoners altijd voor elkaar klaar staan. Ruim een kwart van de Brabanders geeft aan dat buurtbewoners elkaar nauwelijks kennen (27%) en een derde ervaart weinig betrokkenheid in de buurt bij buurtactiviteiten (35%). Als we kijken naar de gemiddelde score op de vier stellingen, dan zien we in 2020 (sociale cohesie score 3,26) een vergelijkbaar beeld als in 2017 (sociale cohesie score 3,32). Voor alle gemeenten in Brabant geldt dat de sociale cohesie score vergelijkbaar is met drie jaar geleden.

Tabel 4. De mate van sociale cohesie in Brabant (totaal) en naar COROP-regio in 2020.

% (helemaal) eens	West-Brabant	Midden-Brabant	Noord-oost-Brabant	Zuidoost-Brabant	Brabant
Mijn buurtbewoners staan altijd voor elkaar klaar	43	45	47	45	45
Mensen kennen elkaar in deze buurt nauwelijks	27	27	27	28	27
De mensen in deze buurt gaan op een prettige manier met elkaar om	62	64	68	66	65
Er zijn weinig mensen in de buurt die aan buurtactiviteiten willen deelnemen	35	36	33	35	35
Sociale cohesie score*	3,23	3,26	3,29	3,25	3,26

* De score (op basis van een 5 puntsschaal) is opgebouwd uit een gemiddelde score op de vier stellingen. Een hogere score wijst op meer cohesie in de buurt.

4 Omgevingshulpbronnen

Hulpbronnen in de omgeving betreffen de directe leefomgeving. Ze hebben als fysieke en tastbare structuur betrekking op de woonkwaliteit, fysieke leefomgeving, infrastructuur en bereikbaarheid en de clustering van achterstandsproblematiek. Omgevingshulpbronnen blijken niet zozeer direct samen te hangen met de redzaamheid van mensen, maar zijn vooral ‘enablers’ of ‘disablers’ – oftewel mogelijkmakers of onmogelijkmakers – van persoonlijke en sociale hulpbronnen. Omgevingshulpbronnen geven aan in welke mate de omgeving ruimte biedt om belangrijke persoonlijke en sociale hulpbronnen te ontwikkelen en te onderhouden. Zo draagt bijvoorbeeld het hebben van een prettige woonomgeving bij aan het geluksgevoel van mensen, is de kwaliteit van de fysieke leefomgeving van invloed op de gezondheid van mensen en biedt de aanwezigheid van voldoende ontmoetingsplekken de ruimte om sociale contacten op te bouwen en te onderhouden^{xx}. Daarentegen kan een clustering van achterstanden in de omgeving juist belemmerend werken in de ontwikkeling van het menselijk en sociaal kapitaal.

- **Woonkwaliteit:** kwaliteit van wonen in Brabant is iets verbeterd.
- **Fysieke leefomgeving:** kwaliteit van de fysieke leefomgeving blijkt een stabiele omgevingshulpbron te zijn, over de tijd veranderen de scores nauwelijks.
- **Infrastructuur & bereikbaarheid:** in Brabant mager met een gemiddelde score van 41 op een schaal van 0-100 punten.
- **Mate van achterstand:** nog altijd wordt de meest geclusterde problematiek in de grote(re) gemeenten aangetroffen.

De indicatoren waarmee we de omgevingshulpbronnen in beeld brengen zijn grotendeels afgeleid uit de Nationale Monitor Duurzame Gemeenten^{xxi}. De indicatoren zijn samengesteld op basis van een set subindicatoren (zie voor een overzicht van alle onderliggende indicatoren het Tabellenboek). Gemiddeld genomen zien we op het niveau van Brabant als geheel weinig veranderingen in de toegang tot en aanwezigheid van de omgevingshulpbronnen ten opzichte van 2017^{xxii}.

4.1 Woonkwaliteit

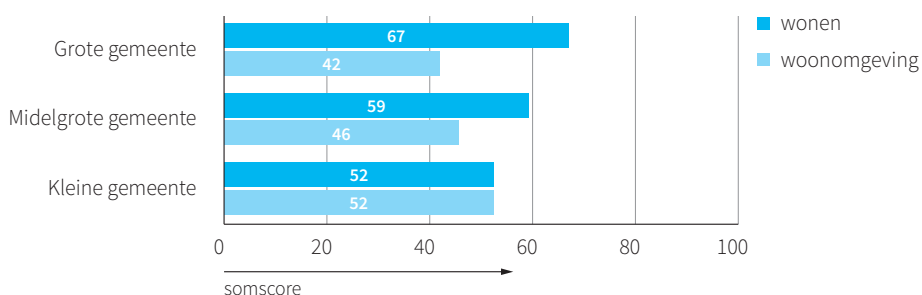
De woonkwaliteit is gemeten aan de hand van indicatoren die betrekking hebben op de kwaliteit van wonen (tevredenheid met de woning, toegankelijkheid van de huizenmarkt en het verloop in de gemeente), de kwaliteit van de woonomgeving (verhuisgeneigdheid, tevredenheid met de woonomgeving, afstand winkels voor dagelijkse voorzieningen, geluidshinder burens en verkeer) en het voorzieningenniveau (nabijheid van essentiële voorzieningen en ontmoetingsplekken).

Wonen en woonomgeving

De score op de indicatoren over wonen en woonomgeving heeft een bereik van 0 tot 100 waarbij een hogere score een beter woonkwaliteit betekent. In 2020 is de score voor

kwaliteit wonen 59 punten en score voor kwaliteit woonomgeving 47 punten. Tussen de COROP regio's zien we geen noemenswaardige verschillen. Wel blijkt de mate van stedelijkheid uit te maken. Figuur 12 laat zien dat hoe groter de gemeente, hoe beter de kwaliteit van wonen maar des te minder de kwaliteit van de woonomgeving is. In kleine gemeenten zijn de kwaliteit van wonen en woonomgeving gelijk aan elkaar.

Figuur 12. Wonen en woonomgeving naar mate van stedelijkheid in Brabant in 2020.

Ook als we op het niveau van gemeenten kijken dan vallen er een aantal plekken in Brabant op die ten opzichte van 2017 qua wonen en woonomgeving verbeterd of verslechterd zijn. Kwaliteit van wonen is toegenomen in de gemeenten Altena, Uden en Roosendaal (resp. met 8,8, 6,1 en 4,9 punten toegenomen). Zij lijken een inhaalslag te hebben gemaakt op de andere gemeenten, want in 2017 hadden ze allen een relatief lage score op de kwaliteit van wonen.

We zien een afname tussen 2017 en 2020 van de kwaliteit van de woonomgeving van zo'n 4 punten in Bergen op Zoom, Meierijstad en Oss. Wat dit betekent voor de positionering ten opzichte van de andere gemeenten laat Tabel 5 zien. Daarin staan de somscores voor kwaliteit van wonen en de woonomgeving van de 13 (middel)grote gemeenten in 2020. Tilburg scoort op wonen ver boven gemiddeld en qua woonomgeving scoort de gemeente Altena het hoogst.

⁷ De voorzieningscore is opgebouwd uit drie onderdelen: voorzieningen die aanwezig moeten zijn (bijv. huisartsenpraktijken, apotheken, basisscholen), voorzieningen waarbij de afstand tot relevant is, maar niet persé aanwezig moeten zijn (bijv. ziekenhuis, middelbare school, grote supermarkt) en voorzieningen die niet noodzakelijk zijn, maar waarvan de aanwezigheid wel een extra plus geeft (bijv. bioscoop, podiumkunsten, museum). Zie voor verdere toelichting het Tabellenboek.

Tabel 5. (Middel)grote gemeenten naar score op wonen en woonomgeving in 2020 (somscore).

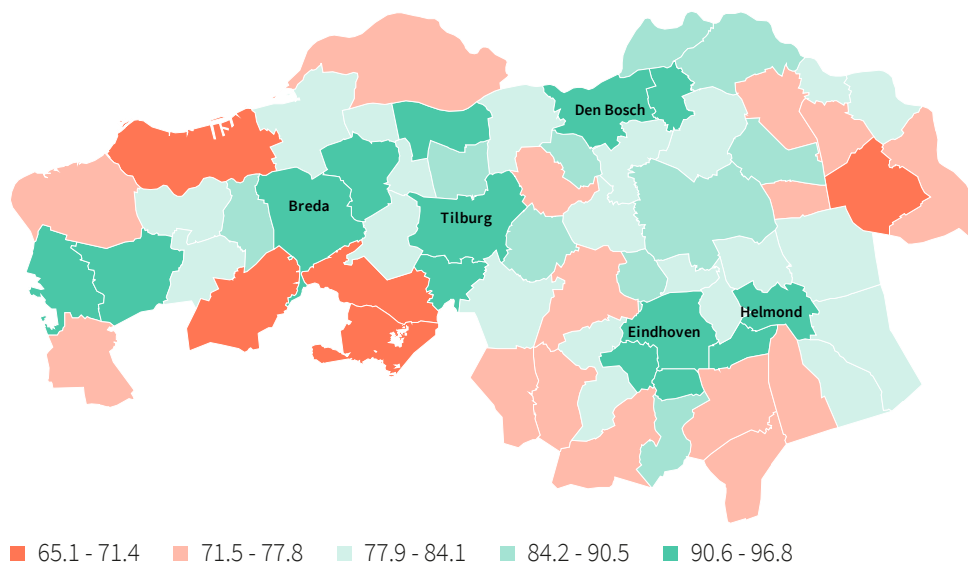
Wonen			Woonomgeving		
1	Tilburg	72	1	Altena	54
2	Eindhoven	67	2	Oss	51
3	Helmond	66	3	Meerijstad	48
4	Oosterhout	66	4	Oosterhout	48
5	Den Bosch	65	5	Helmond	46
6	Waalwijk	64	6	Uden	45
7	Breda	63	7	Den Bosch	44
8	Uden	62	8	Eindhoven	43
9	Oss	61	9	Bergen op Zoom	40
10	Altena	60	10	Tilburg	40
11	Roosendaal	58	11	Breda	39
12	Bergen op Zoom	56	12	Roosendaal	39
13	Meerijstad	52	13	Waalwijk	39
Gemiddeld in Brabant		59	Gemiddeld in Brabant		47

* Het zijn somscores met een range van 0-100 punten voor wonen en woonomgeving, hoe hoger de score hoe beter de kwaliteit.

Voorzieningsniveau

Naast goede kwaliteit van wonen en de woonomgeving bestaat de hulpbron woonkwaliteit uit de nabijheid van voorzieningen & ontmoetingsplekken in de directe leefomgeving (voorzieningsniveau). Het voorzieningsniveau geeft aan of een inwoner makkelijk toegang heeft tot een voorziening of niet⁷. Naast het bieden van goederen en diensten via bijvoorbeeld supermarkt, drogisterij en gezondheidszorg, fungeren voorzieningen als plaats voor ontmoeting en participatie (bijv. cafés, restaurants, winkels, sport en culturele verenigingen) en als kennisbron (bibliotheek, buurthuis). Een sterker voorzieningsniveau vergroot de kans dat buurtbewoners elkaar kunnen treffen en kan daarmee de verbondenheid tussen groepen versterken wat bijdraagt aan het gevoel van veiligheid en leefbaarheid^{xxiii}. Figuur 13 geeft een beeld van de voorzieningscore van de Brabantse gemeenten in 2020. Hoe hoger de scores hoe beter de voorzieningen bereikbaar zijn voor de inwoners (voorzieningen zijn dichterbij).

Figuur 13. Voorzieningsniveau per gemeente in Brabant in 2020 (percentages).

Het voorzieningsniveau van Brabant verschilt naar mate van stedelijkheid. Figuur 13 laat zien dat de stedelijke gebieden een hoger voorzieningsniveau hebben dan de dorpen. Dit is zoals verwacht vanwege de concentratie van bevolkingsgroei en schaalvoordelen van de stad. Dit in tegenstelling tot de dorpen aan de 'rand' van Brabant, die te maken hebben of krijgen met (lichte) demografische krimp en selectieve migratie van met name hoogopgeleide jongeren. Hierdoor komen voorzieningen onder druk te staan^{xxiv}.

4.2 Kwaliteit fysieke leefomgeving

De kwaliteit van de fysieke leefomgeving kan invloed hebben op de fysieke en mentale gezondheid van mensen. We hebben gekeken naar de luchtkwaliteit en de mate waarin inwoners licht-, geur- en geluidsoverlast en externe risico's ondervinden in het dagelijks leven. Risico's worden gevormd doordat mensen slachtoffer kunnen worden van een (natuur)ramp, zoals bijvoorbeeld een incident met het goederenvervoer op het spoor. De luchtkwaliteit wordt beïnvloed door emissies die vrijkomen bij met name industrie, verkeer en landbouw en de aanwezige concentraties van vervuilende stoffen. Concentraties worden gemeten over een groter oppervlakte. Dat de gemiddelde concentratie waarde niet (te) hoog is in een gebied wil niet zeggen dat op specifieke plekken de concentraties een stuk hoger kunnen zijn. De gemeten kwaliteit van de fysieke leefomgeving blijkt een stabiele hulpbron te zijn, over de tijd veranderen de scores nauwelijks. Tussen de vier COROP regio's zijn de verschillen minimaal, wel zien we dat de scores voor (middel) grote gemeenten sterk verschillen (zie Tabel 6).

Tabel 6. (Middel)grote gemeenten naar de kwaliteit van de fysieke leefomgeving in 2020 (somscore).

Luchtkwaliteit			Externe veiligheid en hinder		
1	Tilburg	60	1	Altena	80
2	Helmond	60	2	Meerijstad	63
3	Eindhoven	58	3	Oss	63
4	Breda	57	4	Helmond	56
5	Waalwijk	56	5	Uden	55
6	Uden	55	6	Bergen op Zoom	54
7	Den Bosch	55	7	Roosendaal	53
8	Bergen op Zoom	51	8	Waalwijk	51
9	Oss	49	9	Oosterhout	50
10	Roosendaal	49	10	Eindhoven	49
11	Oosterhout	39	11	Tilburg	48
12	Meerijstad	38	12	Breda	48
13	Altena	35	13	Den Bosch	41
Gemiddeld in Brabant		50	Gemiddeld in Brabant		57

* Het zijn somscores met een range van 0-100 punten voor luchtkwaliteit en externe veiligheid en hinder, hoe hoger de score hoe beter de kwaliteit en hoe minder overlast en risico's.

Infrastructuur & bereikbaarheid

4.3

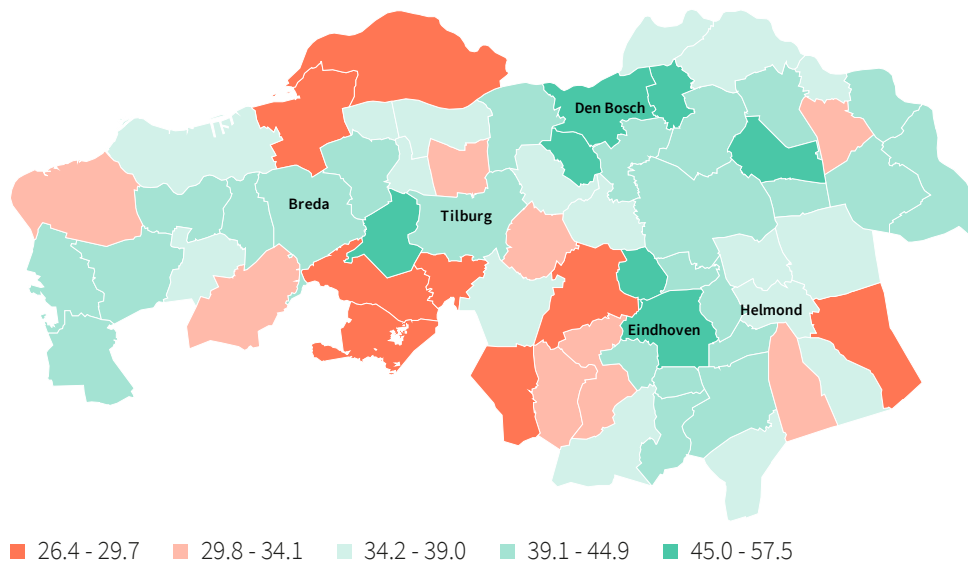
Een belangrijk onderdeel van de directe leefomgeving als hulpbron is de bereikbaarheid en de daarbij horende infrastructuur. Zowel de fysieke vervoersmogelijkheden als de toegang tot de online wereld spelen een belangrijke rol voor het dagelijks functioneren van mensen. Immers, wie (offline en online) mobiel is heeft meer mogelijkheden om werk te vinden, een opleiding te volgen en sociale contacten te onderhouden. Een goede ontsluiting van openbaar vervoer en hoofdwegen, voldoende laadpalen, goed fietsklimaat, maar ook de aanwezigheid van glasvezel zijn allemaal indicatoren die iets zeggen over een goede infrastructuur en bereikbaarheid voor inwoners. Met een gemiddelde score van 40,9 op een schaal van 0-100 punten is de infrastructuur en bereikbaarheid in Brabant relatief laag te noemen. Dat is historisch verklaarbaar: buiten de grote steden is Brabant slecht aangesloten op het nationale OV-netwerk en dan met name spoornetwerk. De provincie is vanwege de sterk gespreide verstedelijkingsstructuur sterk auto-afhankelijk. Na Flevoland kent Brabant het hoogste autobezit per inwoner^{xv}. Als we kijken binnen Brabant in Figuur 14, dan zien we dat de grotere steden het beter doen dan de andere gemeenten. Van de (middel) grote gemeenten scoort Den Bosch met 49 punten het hoogst en Altena met 29 punten het laagst.

Mate van achterstand (MDI)

4.4

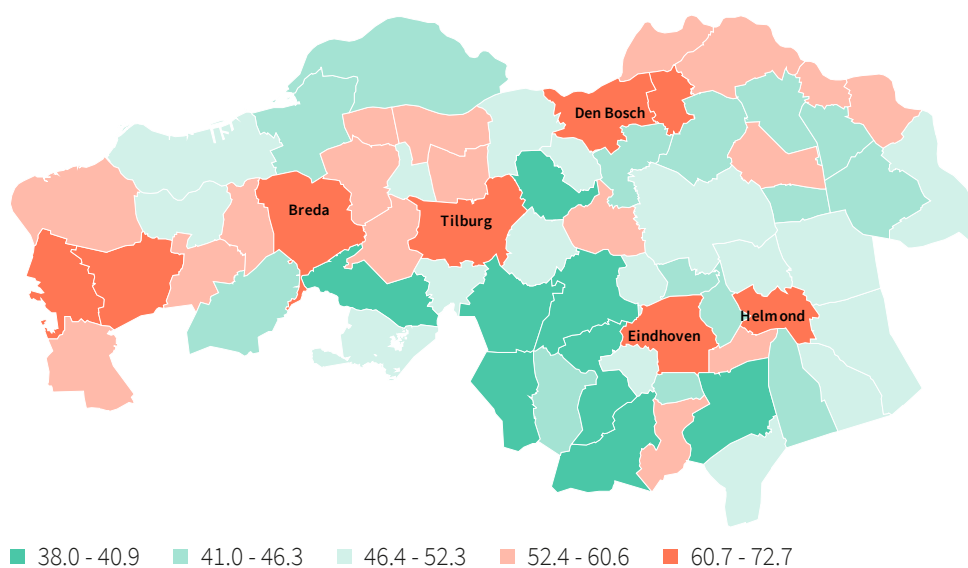
De structurele omstandigheden in een leefomgeving kunnen van invloed zijn op het welzijn en welbevinden van inwoners. Ze kunnen stimulerend werken, maar kunnen ook zorgen voor belemmering. Zeker als deze omstandigheden zich negatief clusteren, zoals bijvoorbeeld de aanwezigheid van geconcentreerde armoede, criminaliteit en de gemiddeld lage kwaliteit van huizen. Om deze stapeling van achterstanden in beeld te brengen maken

Figuur 14. Infrastructuur en bereikbaarheid per gemeente in Brabant in 2020 (somscore).

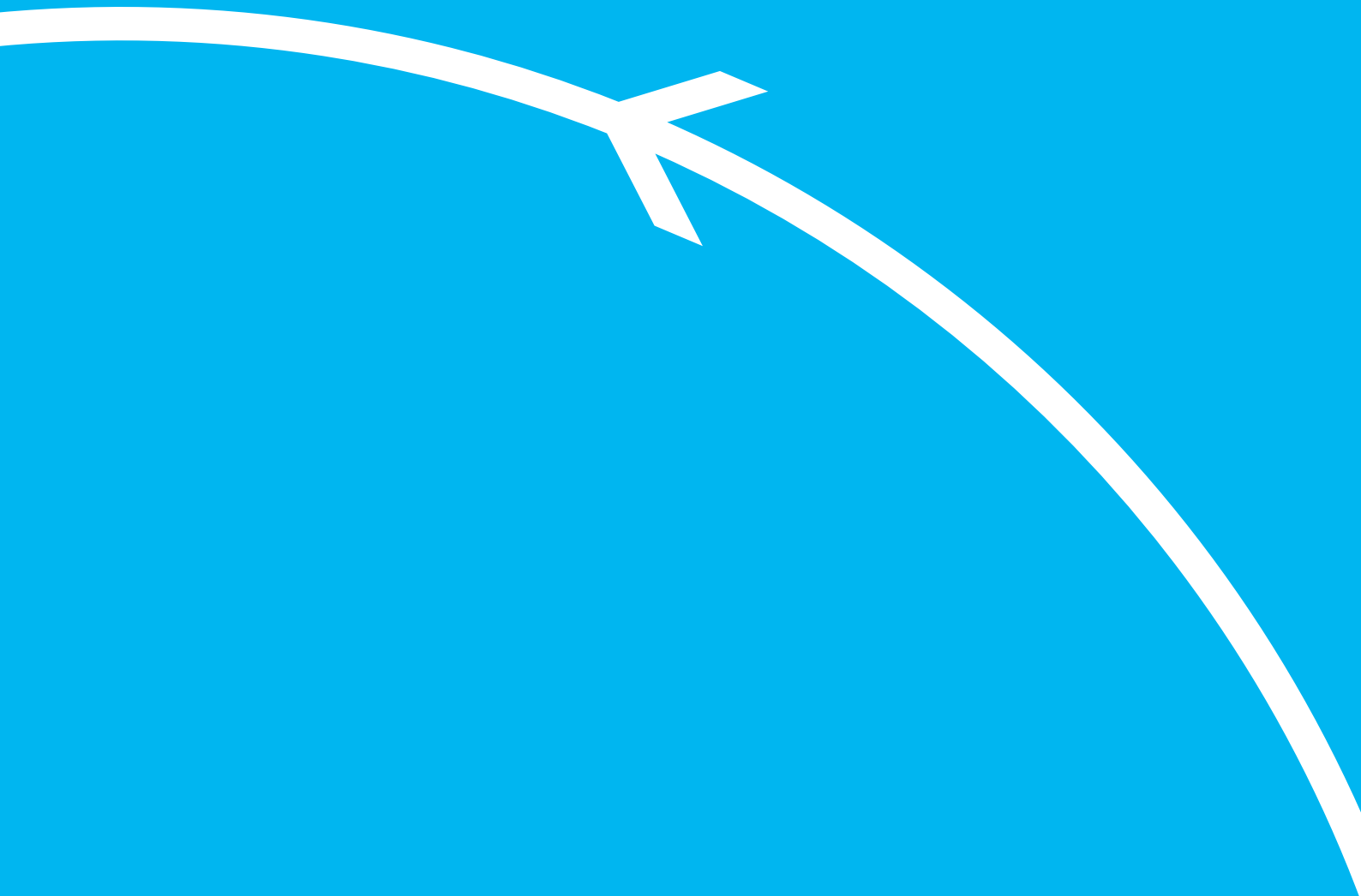
we gebruik van de Multiple Deprivation Index (MDI)^{xxvi}. Deze index bestaat uit indicatoren voor materiële en sociale achterstand en brengt ruimtelijke verschillen (achterstanden) in inkomen, werk, gezondheid, opleiding, huisvesting, veiligheid en woonomgeving in kaart door de gemeten achterstanden op te tellen tot één maat voor meervoudige achterstand. Scores lopen van nul tot honderd, waarbij een hogere score betekent dat er meer achterstanden zijn. In Figuur 15 geeft de score voor meervoudige achterstandsproblematiek per Brabantse gemeente in 2020 weer. Uit de figuur blijkt dat de meeste geclusterde problematiek wordt aangetroffen in de grote(re) steden.

Figuur 15. Meervoudige achterstandsproblematiek (MDI) per gemeente in Brabant in 2020 (somscore).

Deel II

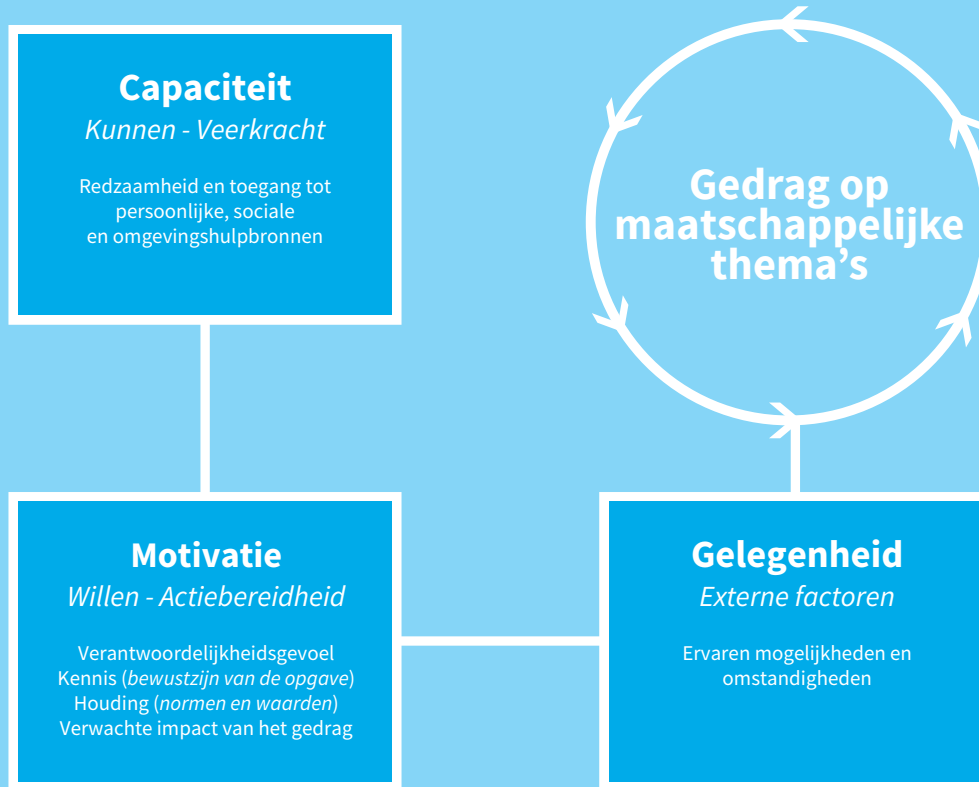
Actiebereidheid of niet

Grote internationale en nationale uitdagingen vragen ook in Brabant om actie. Om klimaatverandering tegen te gaan, zetten we bijvoorbeeld in op transities van de energieproductie, voedselproductie en het hergebruik van grondstoffen. De provincie Noord-Brabant heeft doelen geformuleerd in het bestuursakkoord 2020-2023 en de Brabantse Omgevingsvisie om aan deze transities een bijdrage te leveren. Transities vragen vaak om aanpassingen in ons gedrag en onze leefstijl en het is daarom van groot belang om mee te wegen in welke mate (groepen van) burgers mee *kunnen én willen* bewegen met dat wat overheden van hun vragen. Naast inzicht in het meer algemene kunnen van mensen, is het cruciaal om inzicht te verkrijgen in de motivatie (willen, oftewel actiebereidheid) van Brabanders om mee te bewegen met de maatschappelijke thema's waar we als samenleving voor aan de lat staan. Als mensen een thema belangrijk vinden en zich er verantwoordelijk voor voelen, is de kans namelijk groter dat zij hun redzaamheid en toegang tot hulpbronnen aanwenden om tot verandering te komen.

Om meer grip te krijgen op de waarschijnlijkheid dat Brabanders zullen meebewegen met in de voor Brabant belangrijke maatschappelijke thema's⁸, maken we gebruik van de gedragstheorie van Poiesz^{xxvii}. Hij geeft aan dat voor het veranderen van gedrag drie factoren bepalend zijn: capaciteit, motivatie en gelegenheid. Capaciteit (kunnen) is de mate waarin de persoon zelf over de eigenschappen, vaardigheden of instrumenten beschikt om specifiek gedrag uit te voeren. Motivatie (willen) is de mate waarin de persoon een doel wenst te bereiken of interesse heeft in het vertonen van een bepaald gedrag. Gelegenheid (externe factoren) betreft de mate waarin de buiten de persoon gelegen omstandigheden bevorderend of remmend werken op specifiek gedrag. Elk van de drie factoren moet tenminste in een redelijke mate aanwezig zijn en het samenspel van deze factoren leidt uiteindelijk tot de waarschijnlijkheid dat gedrag en gedragsverandering plaatsvinden (zie Figuur 16). Voor beleidsmakers en bestuurders van en in Brabant is het relevant om voor de verschillende maatschappelijke thema's kennis te hebben van dit samenspel, omdat het een goede indruk geeft van wat in beleid nodig is om doelstellingen te bereiken en mensen tot actie te bewegen.

⁸ Op basis van het provinciale bestuursakkoord 2020-2023, de Brabantse Omgevingsvisie en diverse overleggen met de provincie Noord-Brabant zijn de volgende zes thema's geselecteerd: 1. Wateroverlast en verdroging (minder stenen en meer groen rondom uw huis, regenton), 2. Het voedselsysteem (kopen van lokale producten, minder voedselverspilling), 3. Energietransitie (isolatie, zonnepanelen, aardgasvrij, lid van energiecoöperatie), 4. Biodiversiteit (vogelhuisjes, insectenhuisjes, bloemen rondom uw woning), 5. Mobiliteit (minder autogebruik, meer gebruik openbaar vervoer en fiets, auto- en fietsdeelsystemen), en 6. Circulariteit (hergebruik materialen, afval scheiden, gebruik plastic materiaal beperken).

Figuur 16. Waarschijnlijkheid van gedrag: samenspel van capaciteit, motivatie en gelegenheid. (gebaseerd op Triade-model van Poiesz, 1999)

1 Motivatie

Om een eerste inzicht te kunnen bieden in de motivatie van Brabanders om mee te bewegen met de maatschappelijke thema's van Brabant, hebben we de beperkte ruimte in de vragenlijst van het populatieonderzoek⁹ gebruikt om de actiebereidheid van de Brabanders te meten. Om aan te sluiten bij de wens van de Provincie Noord-Brabant om veerkracht te verbinden aan thema's gerelateerd aan de fysieke leefomgeving, hebben we respondenten gevraagd hoe belangrijk ze het vinden dat er in de samenleving aandacht is voor de volgende thema's: wateroverlast en verdroging, het voedselsysteem, energietransitie, biodiversiteit, mobiliteit en circulariteit. Ook hebben we gevraagd of ze zich verantwoordelijk voelen om zich in te zetten voor deze thema's en of ze dat in de afgelopen 12 maanden hebben gedaan of hiertoe bereid zijn. Ook zijn we nagegaan of ze door de Covid-19 pandemie meer bewust zijn geworden van de maatschappelijke thema's. Ter verdieping van de opgedane kennis over motivatie hebben we daarnaast een kwalitatieve studie uitgevoerd naar de actiebereidheid van Brabanders in het maken van duurzame voedselkeuzes.^{xxviii} Gebaseerd op het model van Hines et al.^{xxix} zijn in deze studie verschillende factoren die ten grondslag liggen aan de motivatie van mensen onderzocht, te weten verantwoordelijkheidsgevoel, kennis (bewustzijn van de opgave), houding (normen en waarden) en verwachte impact van het gedrag (zie Figuur 1).

1.1 Algemeen bewustzijn 'mens en omgeving' versterkt door Covid-19

In een manifest van 170 academici^{xxx} wordt de aard en omvang van de coronacrisis in verband gebracht met de manier waarop wij onze samenleving (nationaal en internationaal) hebben ingericht. Ook het advies van de drie Nederlandse planbureaus om in het herstelbeleid van het kabinet brede welvaart als uitgangspunt te nemen^{xxxi}, benadrukt dat een samenleving die ons ook voor andere grote maatschappelijke opgaven stelt, zoals de energietransitie, manier van voedselproductie en de druk op natuur en biodiversiteit. We zijn nagegaan of de komst van Covid-19 Brabanders meer bewust heeft gemaakt van uitdagingen op de zes eerder genoemde maatschappelijke thema's. Het blijkt dat ongeveer een kwart van de Brabanders (24%) door de pandemie meer is gaan nadenken over deze thema's. Vooral jongvolwassenen (18-24 jaar) zijn hier meer over gaan denken (29%).

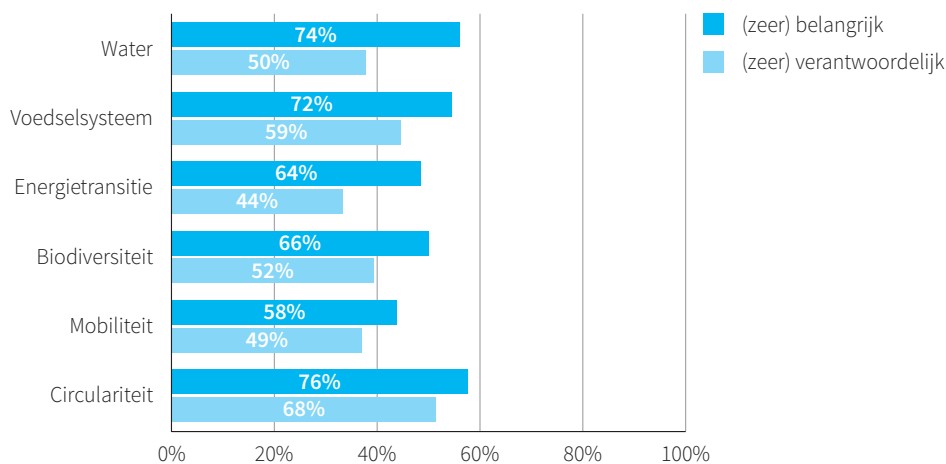
1.2 Verschil tussen het belang van maatschappelijke aandacht en eigen verantwoordelijkheid

We hebben Brabanders gevraagd hoe belangrijk ze het vinden dat er in de samenleving aandacht is voor de verschillende thema's waar de provincie beleid op inzet. Mensen konden antwoord geven op een vierpunt-schaal met antwoordcategorieën: zeer belangrijk,

⁹ De veerkrachtmonitor is in beginsel bedoeld om de veerkracht van Brabant te meten en te vergelijken over de tijd. Ruimte voor extra vragen is beperkt, aangezien een te lange vragenlijst een negatief effect kan hebben op de responscijfers.

belangrijk, enigszins belangrijk en niet belangrijk. Figuur 17 toont per thema het aandeel Brabanders dat het (zeer) belangrijk vindt dat er in de samenleving aandacht voor is (blauw).

Figuur 17. Aandeel Brabanders dat het belangrijk vindt dat er aandacht is in de samenleving voor verschillende thema's en het aandeel dat zich verantwoordelijk voelt voor die thema's in 2020.

De meerderheid van de Brabanders vindt het (zeer) belangrijk dat er in de samenleving aandacht is voor de zes thema's. Met name circulariteit, wateroverlast en -verdroging en voedselsysteem worden belangrijke thema's gevonden. Ongeveer driekwart van de Brabanders wil hiervoor aandacht in de samenleving. Mobiliteit (58%), energietransitie (64%) en biodiversiteit (66%) worden door Brabanders relatief minder vaak als belangrijke thema's aangemerkt.

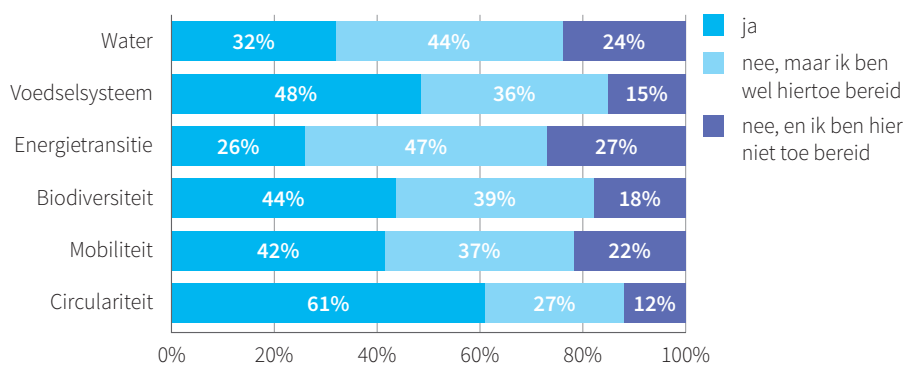
Figuur 17 laat ook het aandeel zien dat zich (zeer) verantwoordelijk voelt om zich in te zetten voor de verschillende thema's (rood). Ook hier hebben mensen op vergelijkbare vierpunt-schaal antwoord kunnen geven (zeer verantwoordelijk tot niet verantwoordelijk). Waar voor circulariteit 68% van de Brabanders zich (zeer) verantwoordelijk voelt om zich voor het thema in te zetten, zien we dat het voor energietransitie slechts 44% is. Het thema energietransitie scoort bovendien het hoogst, met bijna 15%, als het gaat om het aandeel Brabanders dat zich niet verantwoordelijk voelt om zich ervoor in te zetten.

Het verschil tussen het belangrijk vinden dat er aandacht voor is en het zelf verantwoordelijk voelen is het grootst voor de wateropgave, 74% van Brabanders vindt het belangrijk maar 50% voelt er zichzelf verantwoordelijk voor. Ook hier valt de energietransitie op: 64% vindt het belangrijk, maar zoals gezegd voelt slecht 44% zich verantwoordelijk. Blijkbaar vindt een deel van de mensen de thema's wel belangrijk, maar leggen ze de verantwoordelijkheid voor actie buiten zichzelf. Dit is een belangrijk gegeven voor de te verwachte actiebereidheid, want eerder onderzoek heeft aangetoond dat het verantwoordelijkheidsgevoel een belangrijke motiefactor is voor mensen^{xxxii}.

1.3 Actiebereidheid is domein-specifiek

Vervolgens hebben we aan Brabanders gevraagd of ze zich in de afgelopen 12 maanden hebben ingezet voor de thema's of bereid zijn zich ervoor in te zetten (zie Figuur 3). Voor alle thema's geldt dat de meerderheid van de Brabanders zich heeft ingezet of bereid is zich in te zetten (ze zijn dus actiebereid). In lijn met de resultaten over het verantwoordelijkheidsgevoel, blijkt dat Brabanders zich afgelopen jaar vooral hebben ingezet voor circulariteit en het voedselsysteem en het minst voor de energietransitie. Het aandeel Brabanders dat aangeeft zich niet in te willen zetten is voor de energietransitie het grootst, ruim een kwart van de Brabanders (27%) geeft aan niet bereid te zijn om zich daarvoor in te zetten. Daarentegen zien we op de thema's water en energie wel een grote groep Brabanders die bereid zijn zich in te zetten, maar dat vooralsnog niet gedaan hebben. Dit biedt kansen, zeker in combinatie met capaciteit (veerkracht) en ervaren gelegenheid.

Figuur 18. Actiebereidheid van Brabanders op maatschappelijke thema's in 2020.

2 Waarschijnlijkheid van meebewegen: samenhang tussen capaciteit, motivatie en gelegenheid

Vaak wordt de aanname gedaan dat veerkrachtige mensen hun redzaamheid en hulpbronnen inzetten om te handelen wanneer er een beroep op hen wordt gedaan. De vraag is dan welke aspecten van veerkracht (capaciteit) samenhangen met de actiebereidheid (motivatie) op de verschillende thema's. En zijn dat steeds dezelfde aspecten van veerkracht of hangt het van het thema af welke aspecten van belang zijn?

In Tabel 7 is het resultaat te zien van 6 statistische analyses – één per thema – om scherper te krijgen welke aspecten van veerkracht samenhangen met domein-specifieke actiebereidheid. Naast redzaamheid – als kern van veerkracht – en persoonlijke hulpbronnen, worden in de tabel ook leeftijd en geslacht meegenomen als belangrijke persoonskenmerken die mogelijk samenhangen met actiebereidheid.

Tabel 7. Kans op actiebereidheid per thema¹ in 2020.

	Waterverlast en droogte	Voedselsysteem	Energietransitie	Biodiversiteit	Mobiliteit	Circulariteit
Redzaamheid		+				
Leeftijd	+			+		
Vrouw (versus man)		+	-	+		+
Vertrouwen (totaal politiek, maatschappelijk en sociaal)	+	+	+	+	+	+
Digitale vaardigheden		+			+	
Identiteit						
Verbondenheid buurt	+					
Verbondenheid woonplaats						
Verbondenheid provincie			+	+		
Verbondenheid Nederland		+			+	
Huishoudinkomen			+			
Werk (versus geen werk) ²					-	
Opleiding (met name Hoog versus Laag/Midden)	+	+	+	+		+

¹ De kans op actiebereidheid (of men zich in de afgelopen 12 maanden heeft ingezet of bereid is zich in te zetten (1) versus niet bereid zich in te zetten (0)) is geschat met logistische modellen. De + en - geven de richting van significante verbanden aan (bij $p < 0,01$). Bijvoorbeeld: hoe hoger de score op redzaamheid, hoe groter de kans dat iemand bereid is actie te ondernemen ten aanzien van het voedselsysteem. Voor gezondheid en geluk werd geen enkele samenhang gevonden met actiebereidheid. In de modellen zijn ook de sociale hulpbronnen opgenomen, waarvan de resultaten in de tekst worden besproken.

² In de tabel worden verschillen tussen werkenden en niet werkenden weergegeven, waarbij we de categorie gepensioneerd buiten beschouwing hebben gelaten. We zien op energietransitie dat gepensioneerden minder actiebereid lijken te zijn dan niet werkenden ($p < 0,01$).

Het lijkt vanzelfsprekend dat mensen die redzamer zijn en dus meer controle ervaren op de complexe wereld om hen heen, ook eerder bereid zijn om zich voor verschillende thema's in te zetten. Toch is die relatie niet zo vanzelfsprekend. Uit Tabel 7 blijkt dat redzaamheid alleen samenhangt met de bereidheid om zich in te zetten voor het voedselsysteem: redzame mensen zijn eerder tot actie geneigd dan niet redzame mensen. Vertrouwen en opleidingsniveau (als persoonlijke hulpbronnen) zijn aspecten van veerkracht die samenhangen met actiebereidheid op alle 6 de thema's. In algemene zin kunnen we dus concluderen dat hoe meer vertrouwen iemand heeft en hoe hoger iemand is opgeleid, hoe eerder iemand bereid is zich in te zetten voor een van de thema's. Inkomen hangt alleen samen met actiebereidheid op het thema energietransitie en dat is niet vreemd, aangezien acties op dit thema vaak een substantiële financiële investering vragen. Ook zien we verschillen tussen mannen en vrouwen: vrouwen zijn eerder actiebereid op de thema's voedselsysteem, biodiversiteit en circulariteit, terwijl mannen eerder actiebereid zijn op het thema energietransitie.

Tot slot zijn we nagegaan of er ook samenhang bestaat tussen sociale hulpbronnen en actiebereidheid. In algemene zin kunnen we concluderen dat participatie en actiebereidheid samenhangen. Dus hoe eerder Brabanders geneigd zijn tot meedoen (participatie), meedenken (beleidsparticipatie) en zelf doen (maatschappelijk initiatief) als onderdeel van veerkracht, hoe eerder zij bereid zijn tot actie op de verschillende thema's in Tabel 7. In het geval van meedoen gaat het dan vooral om het verlenen van informele hulp wat samengaat met een hogere actiebereidheid op de verschillende thema's. Het sociale netwerk en ervaren buurtcohesie doen er minder toe voor actiebereidheid.

Duurzaam eten: het moet, we willen wel, maar doen we het ook?

Een kwalitatief onderzoek naar actiebereidheid ten aanzien van het voedselsysteem

De manier waarop we vandaag de dag ons voedsel produceren moet op de schop. Ons huidige voedselsysteem heeft namelijk een grote impact op het milieu en klimaat. Wereldwijd is onze huidige manier van voedsel produceren verantwoordelijk voor 25% van de emissie van broeikasgassen en 60% van het verlies aan biodiversiteit. De provincie Noord-Brabant heeft een visie ontwikkeld voor de realisatie van een gezonde leefomgeving, met daarin de wens om tot een duurzamer voedselsysteem te komen.

Om dit te realiseren zijn verschillende actoren van belang, waaronder beleidsmakers, voedselproducenten en distributeurs. Ook burgers spelen een belangrijke rol. Zij moeten uiteindelijk bereid zijn om hun consumptiepatroon aan te passen en duurzamere voedselkeuzes te maken. Denk aan het kopen van producten die in het seizoen zijn of lokaal geproduceerd, minder vlees eten, en het tegengaan van voedselverspilling. Zoals hierboven is gepresenteerd, laat het populatieonderzoek onder 10.000 Brabanders zien dat 85% van de Brabanders bereid is zich in te zetten voor de verduurzaming van ons voedselsysteem. Maar wat bepaalt nu of mensen actiebereid zijn? Die vraag stond centraal in een verdiepend kwalitatief onderzoek naar actiebereidheid van Brabanders. Er zijn semi-gestructureerde interviews gehouden met twintig mensen uit de provincie Noord-Brabant. Door middel van thematische analyse zijn de belangrijke patronen uit de data gedestilleerd.

Welke factoren bepalen de actiebereidheid van Brabanders?

De geïnterviewde Brabanders maken zich zorgen over de impact van het voedselsysteem op het klimaat of milieu. Verschillende Brabanders noemden de hoge milieubelasting die gepaard gaat met de productie van vlees als belangrijk motief om minder vlees te willen eten. Naast het duurzaamheidsaspect spelen andere aspecten van motivatie, capaciteit en gelegenheid een rol in hun voedselkeuzes, zoals gemak, prijs, smaak, gezondheid en dierenwelzijn. In sommige gevallen waren deze factoren meer leidend in het maken van voedselkeuzes, dan het duurzaamheidsaspect.

Het moet wel gemakkelijk zijn, want we hebben een drukke baan. We zijn allebei fulltime werkzaam en we hebben twee kinderen, dus koken dat moet doordeweeks vooral iets snels zijn. – respondent 13

Een deel van de Brabanders die we hebben gesproken wil graag duurzame voedselkeuzes maken, maar geeft aan dat dit niet altijd makkelijk is. Denk bijvoorbeeld aan de toegang tot duurzaam voedsel. Dat vraagt in de eerste plaats om kennis over wat de duurzamere keus is, welke producten seizoensgebonden zijn en welke producten worden geïmporteerd. Daarnaast is de hoge prijs van duurzaam voedsel voor sommige Brabanders een obstakel

om een duurzamere keus te kunnen maken en is er niet altijd een biologische winkel in de buurt en/of weinig aanbod in de reguliere supermarkt. Het koken van een vegetarische maaltijd, tot slot, wordt ook genoemd als een vaardigheid die niet iedereen heeft en sommigen belemmert om minder vlees te eten.

Het is niet dat ik het minder belangrijk vind, want ik vind het niet goed dat alles geïmporteerd moet worden. Maar het heeft er meer mee te maken dat je er niet altijd bewust van bent of iets wel of niet in het seizoen is en hoever de reis moet zijn. Of wat de extra energie is om het toch op tafel te krijgen. – respondent 3

De actiebereidheid Brabanders wordt ook beïnvloed door de mate waarin mensen het gevoel hebben zelf impact te kunnen maken of daarvoor afhankelijk zijn van de overheid. Brabanders die aangeven dat eigen acties weinig effect hebben, zijn ook minder bereid om hun leefstijl aan te passen. Anderen voelen zich verantwoordelijkheid om het toch te doen, ondanks de inschatting dat ze weinig verschil kunnen maken.

Maar je moet niet het idee hebben van ja, als ik het in mijn eentje doe dan helpt het helemaal niks, want als mensen dat denken dan komen we nooit verder. Je moet juist denken van ik doe dat en ik blijf dat doen en dat hoop ik dat meer mensen dat ook gaan doen en dan komen we eindelijk ergens. – respondent 10

Inzet van overheid en burgers

Zoals gezegd: voor een succesvolle transitie naar een duurzamer voedselsysteem, is ook inzet van burgers nodig. De resultaten van dit onderzoek laten zien dat Brabanders de noodzaak van het maken van duurzamere voedselkeuzes erkennen. Naast de erkenning van het probleem wordt actiebereidheid beïnvloed door gevoelens van verantwoordelijkheid, de mogelijkheid om een verschil te kunnen maken en de toegang tot duurzaam voedsel. De Brabanders uit dit onderzoek geven herhaaldelijk aan dat de overheid een ondersteunende rol moet vervullen in de toegang tot duurzaam voedsel. Het is van belang dat de overheid het makkelijker maakt voor mensen om een duurzamere keuze te maken door het realiseren van een goed en betaalbaar aanbod van duurzaam voedsel. Daarnaast geven de geïnterviewden aan dat de overheid een belangrijke rol heeft op het gebied van informatieverstrekking. De geïnterviewden zien de noodzaak van gedragsverandering, maar vragen tegelijkertijd om ondersteuning en sturing van de overheid. Met deze inzet van de overheid kan bovendien worden gewaarborgd dat verantwoorde voedselkeuzes breed beschikbaar zijn en er sprake is van een inclusieve transitie: waarin alle mensen hun steentje bij kunnen dragen aan het verduurzamen van ons voedselsysteem.

Deel III

Veerkracht & actiebereidheid
bezien in een bijzondere tijd

Tot slot staan we in dit afsluitende deel stil bij de mogelijke impact van de Covid-19 pandemie en reflecteren we op de belangrijkste conclusies over veerkracht en actiebereidheid.

1 Impact van Covid-19

In hoeverre hangen de veranderingen in de veerkracht van Brabant samen met de coronacrisis en de maatregelen die getroffen zijn om de pandemie in te dammen? Dat is de hamvraag die iedereen graag beantwoord ziet. Het is duidelijk dat deze bijzondere tijd een enorm beroep doet op de redzaamheid van mensen en dat de getroffen maatregelen invloed hebben op de persoonlijke en sociale hulpbronnen.

1.1 Aangedaan zijn door de coronacrisis

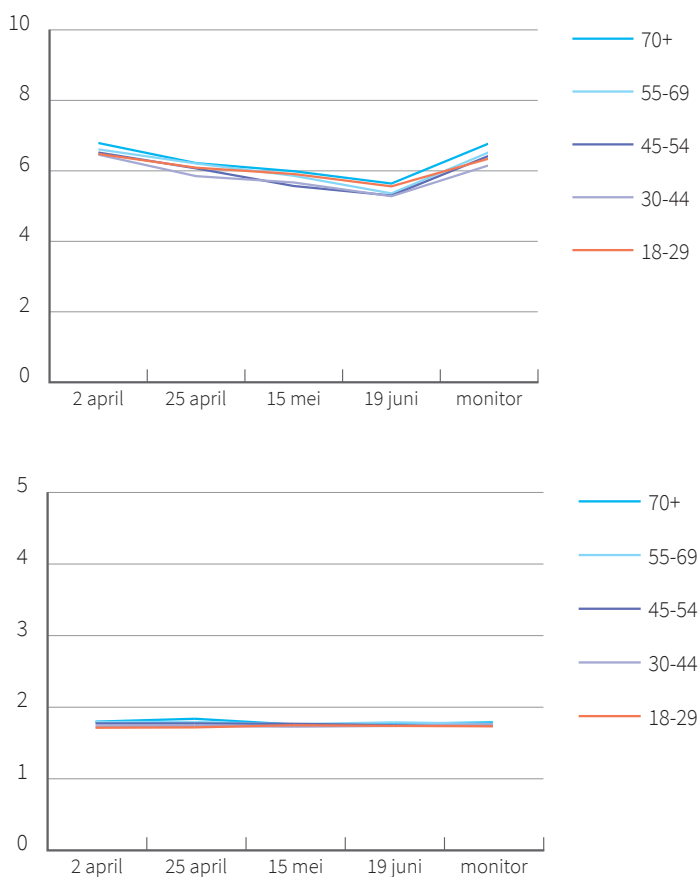
Om zicht te krijgen op de mogelijke impact van Covid-19 hebben we aan Brabanders in het populatieonderzoek van deze veerkrachtmonitor gevraagd hoe aangedaan ze zijn door de coronacrisis (score van 1-10). Het blijkt dat redzame mensen minder aangedaan zijn dan niet redzame mensen, ongeacht hun persoonlijke hulpbronnen (vertrouwen, identiteit, gezondheid & geluk, opleiding, werk & inkomen, digitale vaardigheden). Daarnaast blijken vooral jongvolwassenen (18-29) en ouderen (70+) aangedaan door coronacrisis. Het maakt daarbij niet uit waar mensen wonen in Brabant, want er zijn geen noemenswaardige verschillen tussen gemeenten, regio's of mate van stedelijkheid.

Om iets meer duiding te kunnen geven aan de mogelijke impact van Covid-19, heeft het PON & Telos in 2020 regelmatig de redzaamheid en mate van aangedaan zijn door de coronacrisis van Brabanders gepeild in het kader van de impactmetingen van de coronamaatregelen.¹⁰

In Figuur 19 staan voor verschillende leeftijdscategorieën de mate van aangedaan zijn op een schaal van 1 tot 10 en de mate van de redzaamheid op een schaal van 1-5 weergegeven op verschillende momenten in 2020.

¹⁰ In nauwe samenwerking met de provincie Noord-Brabant en de Brabantse veiligheidsregio's heeft Het PON & Telos in 2020 en 2021 verschillende metingen gedaan om de maatschappelijke effecten van het coronavirus in beeld te brengen. Dit om naast de directe en economische effecten, ook de maatschappelijke effecten in beeld te krijgen en de ontwikkeling hiervan gedurende de crisis te volgen (Zie de Brabantse Monitor Maatschappelijke Effecten Coronavirus, <https://hetpon.nl/portfolio/brabantse-monitor-maatschappelijke-effecten-coronavirus/>)

Figuur 19. Mate van aangedaan zijn door de coronacrisis (boven) en redzaamheid naar leeftijd (onder) in Brabant in 2020.

Figuur 19 laat zien dat de redzaamheid van de Brabanders stabiel lijkt over de tijd, terwijl de mate van aangedaan zijn meebeweegt met het aantal en de striktheid van de genomen maatregelen ter bestrijding van de pandemie. Redzaamheid lijkt hiermee een relatief stabiel persoonlijkheidskenmerk te zijn, wat past bij eerdere bevindingen uit onderzoek naar een vergelijkbaar concept over het vertrouwen in eigen kunnen (self efficacy)^{xxxvii}.

1.2 Actiebereidheid tijdens de coronacrisis

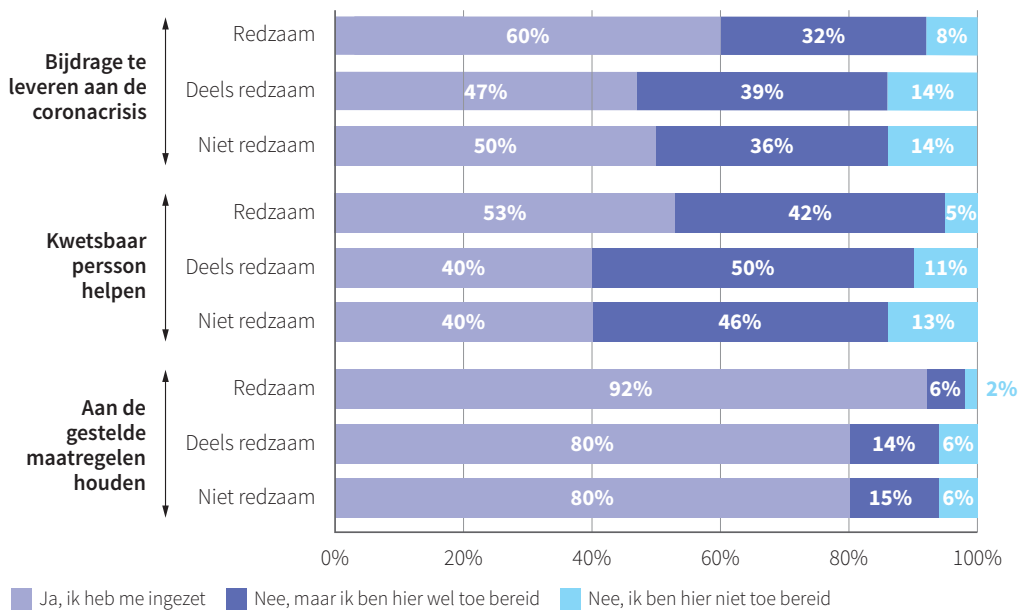
De veerkrachtmonitor geeft een goed beeld van de capaciteit van mensen (redzaamheid en toegang tot hulpbronnen) om meer of minder veerkrachtig te reageren op de Covid-19 pandemie. Om na te gaan of mensen ook daadwerkelijk in actie komen, hebben we Brabanders gevraagd of ze zich gedurende de coronacrisis verantwoordelijk voelen voor en hebben ingezet om een bijdrage te leveren aan het bestrijden van de coronacrisis, een kwetsbaar persoon te helpen (boodschappen doen, praatje maken om eenzaamheid tegen te gaan e.d.) en zich aan de gestelde maatregelen te houden. In Tabel 8 staan de resultaten voor Brabant gepresenteerd. Een grote groep Brabanders voelt zich (zeer) verantwoordelijk om op verschillende manieren een bijdrage te leveren aan het bestrijden van de coronacrisis en een relatief groot deel daarvan heeft zich ook daadwerkelijk ingezet en de richtlijnen nageleefd.

Tabel 8. Verantwoordelijkheid en actiebereidheid ter bestrijding van de coronacrisis in Brabant in 2020.

	Verantwoordelijkheidsgevoel	Actiebereidheid		
	Ja, ik voel me (zeer) verantwoordelijk	Ja, ik heb me ingezet	Nee, maar ik ben hier wel toe bereid	Nee, ik ben hier niet toe bereid
Een bijdrage te leveren aan het bestrijden van de coronacrisis	76%	53%	35%	11%
Een kwetsbaar persoon te helpen tijdens de coronacrisis	70%	46%	45%	8%
Zich aan de gestelde maatregelen te houden	90%	86%	10%	4%

Als we dan kijken in hoeverre de mate van redzaamheid samenhangt met de actiebereidheid van mensen dan zien we dat redzame mensen vaker actiebereid zijn dan niet redzame mensen (Figuur 20). Dat verschil lijkt vooral te bestaan tussen redzame mensen aan ene kant en deels/niet redzame mensen aan andere kant.

Figuur 20. Actiebereidheid ter bestrijding van de coronacrisis naar mate van redzaamheid in Brabant in 2020.

1.3 Conjecturele of structurele afname redzaamheid?

Ongeacht wat de cijfers op dit moment laten zien, is het moeilijk te voorspellen wat de invloed van de coronacrisis is op de veerkracht van de (Brabantse) samenleving op de middellange en lange termijn. Onderzoekers concluderen dat we in tijde van crisis veerkrachtig blijken en ons goed weten aan te passen (afgezien van specifieke doelgroepen)^{xxxviii}. Verschillende onderzoeken laten namelijk zien dat welbevinden, tevredenheid met het leven en het aantal mensen met psychische klachten niet of nauwelijks zijn veranderd door de coronacrisis^{xxxix}. Hierboven gepresenteerde resultaten van de corona impactmetingen laten een vergelijkbaar beeld zien voor de redzaamheid van de Brabanders (als kern van veerkracht); de redzaamheid blijft vrij stabiel in tijde van crisis. Dit zijn eerste aanwijzingen¹¹ dat niet zo zeer de komst van Covid-19, maar dat andere ontwikkelingen in de afgelopen drie jaar ervoor hebben gezorgd dat de redzaamheid is gedaald en de toegang tot de verschillende hulpbronnen is veranderd.

Tegelijkertijd waarschuwt het Sociaal en Cultureel Planbureau^{xl} dat de uitwerking van de crisis nog moet komen, bijvoorbeeld als maatregelen nog veel langer moeten worden aangehouden of als op termijn crisismaatregelen worden afgebouwd. Ook zijn er specifieke groepen voor wie de coronacrisis harder ingrijpt; vooral jongeren en jongvolwassenen blijken een kwetsbare doelgroep te zijn.^{xli} Dat blijkt ook uit onze monitorresultaten. Brabantse jongvolwassenen zijn gemiddeld niet alleen sterker aangedaan door de coronacrisis, ze blijken in 2020 ook vaker dan in 2017 aan te geven niet gelukkig (2020:11%, 2017:3%) en niet redzaam te zijn (2020: 21%, 2017:9%).

We kunnen op dit moment niet exact duiden of de afname die we zien in redzaamheid tussen 2017 en 2020 veroorzaakt is door de impact van Covid-19 (conjunctureel) of dat het een ontwikkeling van de afgelopen drie jaar is (structureel). De oorzaak van de daling is voor nu wellicht ook niet het belangrijkste gegeven, maar juist dat de lage redzaamheid de huidige stand van zaken betreft. Een uitgangspositie die zorgelijk is in een tijd waarin de samenleving nog niet aan het herstellen is van de crisis, maar zich er nog middenin bevindt. Een vierde veerkrachtmeting na de coronacrisis is erg belangrijk om meer kennis te generen over het al dan niet structurele karakter van de afgenomen veerkracht van Brabant, want pas als crisis voorbij gaat kunnen we het terugverende karakter van veerkracht onderzoeken.

¹¹ Met de nuancering dat er geen recente pre-corona meting van de Brabantse veerkracht is, waardoor we dus niet weten of mensen tussen de eerste coronagevallen in Nederland (Brabant) begin maart 2020 en 2 april 2020 al een daling in de redzaamheid hebben ervaren.

2 Veerkracht van Brabant

2.1 Afnemende veerkracht

In de afgelopen drie jaar is de veerkracht van de Brabantse samenleving afgenomen. Naast een afname in redzaamheid (als kern van veerkracht) die we hiervoor al benoemden, laten de resultaten van de veerkrachtmonitor ook zien dat Brabanders minder vertrouwen in elkaar hebben, minder participeren en tegelijkertijd vaker contact hebben met hulpverleners. Terwijl die kracht juist nu belangrijk is, niet alleen vanwege de directe impact van de coronacrisis, maar ook voor de langere termijn veranderingen die te maken hebben met de voortgaande transitie naar een duurzamere samenleving die een aanpassing vragen van het gedrag en leefstijl van burgers. Qua redzaamheid is het opvallend dat niet de groep deels redzame mensen, maar juist de groep niet-redzame mensen het sterkst is toegenomen. Dit vraagt aandacht, het betreft immers een kwetsbare groep in de samenleving (18% van de Brabanders) die tevens meer aangedaan is door de coronacrisis. Kijken we naar de hulpbronnen dan blijken vooral een aantal persoonlijke hulpbronnen van Brabanders veranderd te zijn. Het vertrouwen in de medemens is gedaald, maar het vertrouwen in de politiek en maatschappelijke instituties is in heel Brabant gestegen. Ook is de verbondenheid met de buurt gestegen en houden Brabanders zich vaker bezig met online activiteiten. Allemaal veranderingen die passen bij de gevolgen van de coronacrisis. Mensen zijn vanwege de lock downs meer aan huis gebonden, waardoor ook de buurt vaker in beeld komt. Tegelijkertijd wordt de horizon juist verbreed via de digitale wereld. Het vertrouwen in de politiek en maatschappelijke instituties is gestegen en dat past bij een crisissituatie waarin het belang van de organiserende en controlerende macht toeneemt, zoals op het meetmoment het geval was. Dat is vergelijkbaar met metingen van het SCP.^{xiii} De afname van het vertrouwen in de medemens kan deels begrepen worden door de afname van het contact met andere mensen, los van het sociaal netwerk. Doordat diverse ontmoetingsplekken (vrijtijdsverenigingen, cafés, winkels, kerk etc.) voor een langere tijd gesloten zijn vanwege de coronamaatregelen, zijn er minder plekken waar mensen met verschillende achtergronden door een gedeelde interesse met elkaar verbonden worden. We zien dan ook dat de participatie (meedoen via verenigingen en als vrijwilliger) is afgenomen. Zoals het spreekwoord luidt: “onbekend maakt onbemind”. Daarnaast dragen de oplopende polarisatie in de (sociale) media over de echtheid van het virus en de tot rellen uitgelopen opstanden tegen de coronamaatregelen in de praktijk niet bij aan het vertrouwen in de medemens. Het sociaal netwerk is de afgelopen jaren weinig versterkt. Zowel het live als digitaal contact met het sociaal netwerk is qua frequentie vergelijkbaar met de resultaten van drie jaar geleden, terwijl het contact met hulpverlening juist is toegenomen.

2.2 Geografische verschillen: iedere plek doet ertoe

De veranderende kracht van Brabant is evenredig verdeeld over de provincie Noord-Brabant. Dit betekent dat regionale verschillen in veerkracht (redzaamheid en hulpbronnen) heel klein zijn. Ook de mate van stedelijkheid lijkt maar weinig uit te maken. Uiteraard zijn er wel verschillen qua omgevingshulpbronnen tussen grote en kleine gemeenten, maar het maakt niet uit in welke regio de gemeente ligt. Kortom iedere plek doet er toe in relatie tot de veerkracht van Brabant.

Verschillen in redzaamheid en de toegang tot persoonlijke en sociale hulpbronnen komen overal en vergelijkbaar voor. Voor de omgevingshulpbronnen is dat logischerwijs niet het geval, want de omgeving is per definitie anders. Het is dan belangrijk om te realiseren dat zowel in die grote stad als op het platteland redzame, deels redzame en niet redzame mensen wonen, als ook mensen met werk en zonder werk, met een groot of klein sociaal netwerk, gezonde en ongezonde mensen, veel en weinig sociale cohesie, mensen die al dan niet participeren in verenigingen, als vrijwilliger of zich inzetten als mantelzorger. De omgeving heeft geen directe relatie met de mate van redzaamheid, maar fungeert in deze als de 'mogelijkmaker', oftewel de omgeving biedt ruimte om het menselijk en sociaal kapitaal te ontwikkelen en onderhouden. Doelen zoals geformuleerd in het bestuursakkoord 2020-2023 van Noord-Brabant als ook in de Brabantse Omgevingsvisie gaan veelal over de omgeving. Het is echter van belang dat de omgeving in samenhang met het menselijk en sociaal kapitaal wordt beschouwd, want enkel dan vormt het een belangrijke bouwsteen voor de samenlevingskracht van Brabant.

2.3 Verschillen over tijd: dynamiek van veerkracht als signaal

Overall gezien doet iedere plek ertoe wat betreft veerkracht. Brabantse regio's en gemeenten naar mate van stedelijkheid zijn vergelijkbaar in veerkracht (zie boven). Als we echter plekken met zichzelf vergelijken over de tijd dan wordt de dynamiek in veerkracht van de plekken zichtbaar. Het is relevant om te kijken naar veranderingen over tijd binnen gemeentegrenzen, want daardoor komen zowel positieve als negatieve veranderingen op de verschillende elementen van veerkracht aan het licht. Verschillen over de tijd als signaal voor de veranderende kracht draagt daarmee bij aan een gericht handlingsperspectief van beleidsmakers en bestuurders van en in Brabant.

Kijken we naar de dynamiek van veerkracht in Brabant tussen 2017 en 2020, dan blijken vooral de gemeenten Uden, Waalwijk, Altena, Meierijstad, Oss en Breda te maken te hebben met de grootste positieve en negatieve veranderingen op de verschillende elementen van veerkracht. Tabel 9 laat zien dat de gemeente Uden en Waalwijk vooral een positieve dynamiek kennen. In Uden neemt zowel de redzaamheid als de drie typen hulpbronnen toe en in Waalwijk gaat het om een toename van vertrouwen en sociale hulpbronnen. Gemeenten Altena en Meierijstad kennen zowel een sterke toe- als afname van de drie typen hulpbronnen. De dynamiek in Oss en Breda valt minder positief uit, daar zien we enkel afnames.

Tabel 9. Gemeenten met de grootste dynamiek op elementen van veerkracht 2017-2020.

Gemeente	Toename	Afname
Uden	Redzaamheid* Politiek, maatschappelijk en sociaal vertrouwen Verbondenheid met de buurt Gezondheid & geluk* Aantal lidmaatschappen* Mantelzorg, vrijwilligerswerk en burenhulp Kwaliteit van wonen	
Waalwijk	Politiek en maatschappelijk vertrouwen Burenhulp en mantelzorg Beleidsparticipatie	
Altena	Verbondenheid met de buurt	Geluk Lidmaatschappen Beleidsparticipatie
Meierijstad		Redzaamheid Sociaal vertrouwen Gezondheid Kwaliteit woonomgeving
Oss		Redzaamheid Maatschappelijk en sociaal vertrouwen Mantelzorg en vrijwilligerswerk Kwaliteit woonomgeving
Breda		Redzaamheid Sociaal vertrouwen

Wat deze gemeenten - op Breda na - gemeen hebben, is dat het allemaal middelgrote gemeenten zijn. Al eerder zijn de middelgrote gemeenten in Brabant aangewezen als plekken van aandacht. De dynamiek die wij vinden in de veerkracht van deze gemeenten in de afgelopen drie jaar bevestigt dat ze volop in beweging zijn, maar wat precies wat beïnvloedt is onduidelijk. Om scherper in beeld te krijgen waarom de dynamiek in de ene middelgrote gemeente nu juist positief en de andere juist negatief is op verschillende elementen van veerkracht is een verdiepende studie gewenst.

3 Brabantse actiebereidheid

Het blijkt waardevol om na te gaan wat de actiebereidheid van Brabanders is ten aanzien van een aantal actuele maatschappelijke thema's, oftewel transities naar een duurzamere samenleving zoals een duurzaam energie- en voedselsysteem. Deze transities betreffen namelijk ook sociaal-maatschappelijke veranderingsprocessen die om aanpassingen vragen in het gedrag en leefstijl van mensen. Daarom is het van groot belang om mee te wegen in welke mate (groepen van) burgers mee *kunnen én willen* bewegen met dat wat overheden van hun vragen. Als mensen een thema belangrijk vinden en zich er verantwoordelijk voor voelen, is de kans namelijk groter dat zij hun redzaamheid en toegang tot hulpbronnen aanwenden om tot verandering te komen^{xliii}.

3.1 Is er potentie tot actie in Brabant?

We kunnen concluderen dat een aantal belangrijke ingrediënten voor actiebereidheid aanwezig is onder de Brabanders. Een grote meerderheid van de Brabanders vindt het belangrijk dat er in de samenleving aandacht is voor de maatschappelijke thema's: wateroverlast & verdroging, voedselsysteem, energietransitie, biodiversiteit, mobiliteit en circulariteit. En een relatief groot deel daarvan voelt zich ook nog eens verantwoordelijk om zich ervoor in te zetten of heeft zich er de afgelopen 12 maanden voor ingezet. De komst van Covid-19 heeft dit bewustzijn van de thema's waarvoor we aan de lat staan zelfs versterkt. Er is echter best een grote groep Brabanders die de thema's wel belangrijk vinden, maar de verantwoordelijkheid voor actie buiten zichzelf leggen. Dit geldt vooral bij de wateropgave en de energietransitie. Het is goed mogelijk dat het voor deze mensen niet duidelijk is wat zij zelf kunnen doen voor de thema's of dat zij voor zichzelf te weinig handlungsruimte zien (bijv. door te weinig eigen financiële middelen). Bewustzijn van welke acties mogelijk en nodig zijn, blijkt namelijk uit de verdiepende studie naar duurzame voedselkeuzes één van de belangrijke ingrediënten voor actiebereidheid (motivatie tot gedrag). Ook het gevoel dat mensen echt een verschil kunnen maken speelt een rol in de actiebereidheid.

Kijken we naar de samenhang tussen het kunnen (capaciteit) en willen (motivatie) van Brabanders dan kunnen we in het algemeen concluderen dat hoe meer vertrouwen iemand heeft, hoe hoger iemand is opgeleid en hoe eerder iemand geneigd is tot participatie (meedoen, meedenken, zelf doen), hoe eerder iemand bereid is zich in te zetten voor een van de maatschappelijke thema's. Voor andere elementen van hun capaciteit (redzaamheid en overige persoonlijke hulpbronnen) geldt dat de samenhang met actiebereidheid per thema verschillend is.

3.2 Risico op afhaken bij duurzaamheidstransities

Dat het risico bestaat dat mensen niet kunnen of willen meebewegen met de veranderingen ten behoeve van maatschappelijke thema's is niet nieuw. Eerder onderzoek naar energiearmoede benadrukt bijvoorbeeld het belang van kennis en inzicht in scheidslijnen binnen de energietransitie^{xliiii}. Ook onderzoek naar circulaire economie laat zien dat mensen best bereid zijn afval te scheiden (zoals ook in dit onderzoek gevraagd), maar dat het met andere vormen van circulariteit nog niet zo'n storm loopt^{xliiii}. Kijken we naar de resultaten van

onderliggend onderzoek dan zien we ook daar een relatief grote groep Brabanders die niet bereid is zich in te zetten voor de wateropgave (24%), het voedselsysteem (15%), de energietransitie (27%), biodiversiteit (18%), mobiliteitsopgave (22%) en circulariteit (12%).

Deze duurzaamheidstransities gaan hoe dan ook plaatsvinden en om die reden is het belangrijk goed zicht te hebben op de groep Brabanders die niet mee kunnen of willen bewegen. Het is daarbij relevant om te realiseren dat actiebereidheid domein-specifiek is. Binnen de maatschappelijke thema's is dus ook nog veel variatie in waar men zich wel en niet voor in wil zetten. Het is daarom van belang om veerkracht en actiebereidheid van Brabanders te blijven monitoren via verdiepende studies over de verschillende transitie's, want op die manier kan in beleidsvorming mee gewogen worden in welke mate Brabanders mee kunnen en willen bewegen met plannen van de provincie en overheden in het algemeen.

3.3 Rol van de overheid

Bovengenoemde conclusies zijn belangrijke observaties voor beleidsmakers en bestuurders, omdat het betekent dat bij de vorming van beleid rekening moet worden gehouden met de verschillende mogelijkheden en houdingen van burgers om mee te kunnen én willen bewegen. Een helder beeld van de specifieke doelgroepen van wie een verandering in gedrag wordt verwacht, helpt daarbij om te komen tot aansluitende acties. Veerkracht én actiebereidheid zijn daarmee belangrijke ingrediënten om als overheid samen met burgers op te trekken in maatschappelijke verandering. Kennis over het kunnen en willen van mensen op de verschillende thema's is tevens cruciaal in creëren van draagvlak. Het betrekken van burgers al vroeg in het proces van beleidsvorming kan zorgen voor de afstemming in kennis, bewustzijn en keuze voor actie strategieën^{xlvii}.

Dat de overheid een kader stellende rol heeft ten aanzien van de maatschappelijke thema's staat buiten kijf. Maar dat zij specifiek kan interveniëren op alle drie de onderdelen van het toegepaste Triade-model (zie Figuur 16) is nog niet zo bekend. Naast dat zij een rol te vervullen heeft in het versterken van de veerkracht, kan de overheid heel gericht kennis delen en voorlichting geven. Op die manier kan zij het bewustzijn van haar inwoners ten aanzien van de opgave vergroten, het verantwoordelijkheidsgevoel versterken en het gevoel van impact bij mensen vergroten, allemaal factoren die bijdragen aan de motivatie tot gedrag. Daarnaast heeft de overheid een rol in het verbeteren van de gelegenheid tot gedrag, oftewel de extern ervaren mogelijkheden en omstandigheden van mensen. Uit de verdiepende studie blijkt dat de overheid niet alleen een belangrijke rol kan spelen door te zorgen voor goede voorlichting over wat duurzaam (en niet-duurzaam) voedsel is, maar ook door te zorgen dat duurzaam voedsel ook voor iedereen te koop is.

Bijlage: Onderzoeksverantwoording Veerkrachtmonitor 2020

Nieuw populatieonderzoek

Voor dit onderzoek zijn 10.006 Brabanders van 18 jaar en ouder via het Multiscope panel ondervraagd over verschillende aspecten van veerkracht en actiebereidheid. Er is daarbij gestratificeerd naar opleidingsniveau om op alle opleidingsniveaus voldoende respons te garanderen. Met de dataverzameling van deze omvang sluiten we aan bij de vorige meting in 2017, waardoor we ook nu weer uitspraken kunnen doen voor de middelgrote en grote gemeenten op gemeenteniveau en voor de kleine gemeenten op regioniveau.

De vragenlijst

De vragenlijst is uitgezet in het najaar van 2020. We hebben daarmee dezelfde timing aangehouden als in 2017. De vragenlijst bestaat uit drie onderdelen. Allereerst is de veerkrachtmeting uit 2017 herhaald. Hiermee brengen we redzaamheid en de persoonlijke en sociale hulpbronnen in beeld. De vraagstellingen zijn zoveel mogelijk gelijk gehouden met de meting in 2017¹². Ten tweede zijn er aanvullende vragen gesteld over verantwoordelijkheidsgevoel en actiebereidheid op voor de provincie belangrijke maatschappelijk thema's. Als laatste hebben we een aantal vragen opgenomen gericht op de actuele situatie rondom corona. De concepten die zijn opgenomen in de vragenlijst zijn te vinden in de indicatorenlijst in het Tabellenboek dat bij deze publicatie verschijnt.

Gebruik van registerdata

De omgevingshulpbronnen zijn grotendeels in beeld gebracht met indicatoren uit de Nationale Monitor Duurzame Gemeenten. Dit zijn veelal samengestelde indicatoren. In de indicatorenlijst in het Tabellenboek staat vermeld uit welke subindicatoren een indicator is opgebouwd. Voor een uitgebreide onderzoeksverantwoording verwijzen wij u naar de publicatie van de *Nationale Monitor Duurzame Gemeenten*. Voorzieningscore en MDI zijn niet direct afkomstig uit deze Monitor, maar afkomstig van diverse openbaar en niet openbaar beschikbare bronnen. Bijvoorbeeld statline en microdata van het CBS, de gezondheidsmonitor en de belastingdienst.

Presentatie van de onderzoeksresultaten

De beschrijvende data die in de publicatie en het Tabellenboek worden weergegeven zijn gewogen op geslacht, leeftijd en opleidingsniveau. Door te wegen corrigeren we voor afwijkingen in de samenstelling van de steekproef ten opzichte van de doelpopulatie. Die afwijkingen bleken niet groot. Aanvullend op de beschrijvende resultaten, hebben we multivariate analyses uitgevoerd. In Deel I hebben we gebruik gemaakt van lineaire

¹¹ Daar waar we veranderingen in een concept hebben doorgevoerd, hebben we de verandering ook teruggerekend voor de cijfers in 2017. Zo is digitale vaardigheden bijvoorbeeld met minder items gemeten dan in 2017. De cijfers voor 2017 in deze publicatie zijn opnieuw berekend op basis van de beperktere set indicatoren. Het overzicht van de indicatoren in 2020 is te vinden in het Tabellenboek.

regressies om de samenhang tussen verschillende aspecten van veerkracht na te gaan. In Deel II hebben we logistische analyses uitgevoerd om de samenhang tussen domein-specifieke actiebereidheid en verschillende aspecten van veerkracht te onderzoeken.

Kwalitatieve verdieping

Om actiebereidheid in relatie tot grote maatschappelijke thema's beter te begrijpen is er ook verdiepend kwalitatief onderzoek uitgevoerd. Het betrof een master scriptie onderzoek voor de opleiding Master Management, Policy Analysis & Entrepreneurship in Health and Life Sciences aan de Vrije Universiteit van Amsterdam (Vullings, 2021). Op die manier hebben we drijfveren, motivaties en afwegingen beter in beeld gebracht. Voor de verdieping hebben we gekozen voor het thema voedseltransitie. Door middel van semi-gestructureerde interviews zijn inzichten opgehaald bij 20 Brabanders. De interviews zijn opgenomen en getranscribeerd. Met behulp van thematische analyse zijn belangrijke patronen uit de data gehaald.

Eindnoten

ⁱ *Samen, Slagvaardig en Slim: Ons Brabant*. Bestuursakkoord 2020 - 2023. Provincie Noord-Brabant, Den Bosch: 2020; *De kwaliteit van Brabant. Visie op de Brabantse leefomgeving*. Provincie Noord-Brabant, Den Bosch: 2018.

ⁱⁱ Olsson, P., Galaz, V., & Boonstra, W. J. (2014). *Sustainability transformations: a resilience perspective*. *Ecology and Society*, 19(4): 1.

ⁱⁱⁱ Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2017). *Weten is nog geen doen. Een realistisch perspectief op redzaamheid*. Den Haag: WRR. Geraadpleegd van <https://www.wrr.nl/binaries/wrr/documenten/rapporten/2017/04/24/weten-is-nog-geen-doen/R097-Weten-is-nog-geen-doen.pdf>

^{iv} Hajer, M. (2011). *De energieke samenleving. Op zoek naar een sturingsfilosofie voor een schone economie*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving. Geraadpleegd van https://www.pbl.nl/sites/default/files/downloads/Signalenrapport_web.pdf

^v Vullings, I. (2020). *The willingness to act towards sustainable food choices for the resilient and less-resilient citizens of Noord-Brabant*. Athena Institute, VU University Amsterdam.

^{vi} Route 'Op weg naar Veerkrachtige Samenlevingen' van de [Nationale Wetenschapsagenda](#)

^{vii} Blanken, M., Dagevos, J., Smeets, R., Smulders, M., Vermeulen, P en K. Vinckx (2016). *Sociale veerkracht in Brabant*. Tilburg: Het PON/Telos; Van der Haar et al. (2018). *Sociale veerkracht monitor 2018*. Tilburg: Het PON/Telos; Keck, M., & Sakdapolrak, P. (2013). What is social resilience? Lessons learned and ways forward. *Erdkunde*, 5-19

^{viii} Bourdieu, P. (1986). 'The forms of capital'. In: Richardson, J.G. (ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education*. Westport: Greenwood Press, 241-258

^{ix} Hartog, J. den, Smets, J. en C. Mes (2014). *Betrokken Brabanders. Resultaten van de vierde monitor Sociale Participatie Noord-Brabant*. Tilburg: Het PON.

^x vgl. Granovetter, M. (1973), The strength of weak ties, *The American Journal of Sociology*. 76(6), 1360-1380 en Putnam, R.D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon en Schuster.

^{xi} vgl. Hartog, J. den en M. Blanken (2014). 'Brabantse veerkracht vindt zijn toekomst in de logica van burgers'. In: Donk, W. van de (red.), *Het Nieuwste Brabant*. Eindhoven: Lecturis.

^{xii} Haarmann, W., Mommaas, H., Smeets, R. Dagevos, J., Hartog, J. den en T. Rietveld (2014). *Sociale Veerkracht als ontwikkelingsperspectief. Met een toepassing op West-Brabant*. Tilburg: Telos/Het PON.

- ^{xiii} Centraal Bureau voor de Statistiek (2010). *Sociale samenhang: Participatie, Vertrouwen en Integratie*. Den Haag/Heerlen: CBS. Geraadpleegd via: <https://www.cbs.nl/-/media/imported/documents/2010/48/2010-g96-pub.pdf?la=nl-nl>
- ^{xiv} zie Mulder, R. (2017). *Maatschappelijke veerkracht van eiland- en kustgemeenschappen: een casestudy in het Nederlandse Waddengebied*. Masterthesis Urban Geography, Universiteit van Utrecht.
- ^{xv} Het PON & Telos (2020). *Brabant in Balans: voortdurend zoeken naar evenwicht*. Tilburg: Het PON & Telos. Geraadpleegd van <https://hetpon.nl/content/uploads/2020/01/Brabantinbalans.pdf>
- ^{xvi} Centraal Bureau voor de Statistiek (2020). *Coronacrisis jaagt online winkelen aan in het tweede kwartaal*. Geraadpleegd van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/32/coronacrisis-jaagt-online-winkelen-aan-in-het-tweede-kwartaal#:~:text=Er%20waren%20in%20het%20tweede%20kwartaal%20grote%20verschillen%20in%20ontwikkeling%20tussen%20sectoren.&text=Het%20tweede%20kwartaal%20was%20in,26%20procent%20van%20de%20jaaronzet>
- ^{xvii} Hartog, J. den, Smets, J. en C. Mes (2014). *Betrokken Brabanders. Resultaten van de vierde monitor Sociale Participatie Noord-Brabant*. Tilburg: Het PON; Hartog, J. den en M. Blanken (2014). 'Brabantse veerkracht vindt zijn toekomst in de logica van burgers'. In: Donk, W. van de (red.), *Het Nieuwste Brabant*. Eindhoven: Lecturis.
- ^{xviii} Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2012). 'Vertrouwen in burgers'. Den Haag: WRR. Geraadpleegd van <https://www.wrr.nl/binaries/wrr/documenten/rapporten/2012/05/22/vertrouwen-in-burgers/R088-Vertrouwen-burgers.pdf>
- ^{xix} Paenen, S. (2016). *Veerkracht van de burger en zijn leefomgeving: Een sociaalwetenschappelijk onderzoek naar de invloed van persoonlijke, sociale en omgevingshulpbronnen op de perceptie van veerkracht*. Masterthesis Sociale Wetenschappen, Universiteit van Utrecht.
- ^{xx} Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2012). 'Vertrouwen in burgers'. Den Haag: WRR. Geraadpleegd van <https://www.wrr.nl/binaries/wrr/documenten/rapporten/2012/05/22/vertrouwen-in-burgers/R088-Vertrouwen-burgers.pdf>
- ^{xxi} Het PON & Telos (2020). *Nationale Monitor Duurzame Gemeenten*. Geraadpleegd van <https://hetpon.nl/portfolio/nationale-monitor-duurzame-gemeenten/>
- ^{xxii} Het PON & Telos (2020). *Nationale Monitor Duurzame Gemeenten*. Geraadpleegd van <https://hetpon.nl/portfolio/nationale-monitor-duurzame-gemeenten/>
- ^{xxiii} Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2012), 'Vertrouwen in burgers'. Den Haag: WRR; Blokland, T. (2008). *Oog voor elkaar. Veiligheidsbeleving en sociale controle in de grote stad*. Amsterdam: Amsterdam University press.

- ^{xxxiv} H. Mariën, R. Vink, F. Cörvers (2015), *Braindrain in Noord-Brabant. De migratie van Noord-Brabantse hoger opgeleiden in beeld*. Tilburg: IVA Onderwijs.
- ^{xxxv} C. van de Weijer e.a. (2016). *Het Nieuwste Cahier #03: Mobiliteit in Brabant, de weg vooruit!* Tilburg: BrabantKennis (p. 24-27).
- ^{xxxvi} McLennan, D, Barnes, H., Noble, M., Davies, J., Garratt, E. en C. Dibben (2011). *The English Indices of Deprivation 2010*. London: Department for Communities and Local Government.
- ^{xxxvii} Poiesz, T. (1999). *Gedragmanagement. Waarom mensen zich (niet) gedragen*. Wormer: Inmerc B.V.
- ^{xxxviii} Vullings, I. (2020). *The willingness to act towards sustainable food choices for the resilient and less-resilient citizens of Noord-Brabant*. Athena Institute, VU University Amsterdam.
- ^{xxxix} Hines, J. M., Hungerford, H. R., & Tomera, A. N. (1987). Analysis and synthesis of research on responsible environmental behavior: A meta-analysis. *The Journal of environmental education*, 18(2), 1-8.
- ^{xxx} Büscher, Bram & Koster, Martijn & Fletcher, Robert & Spierenburg, Marja & Bavinck, Maarten & Scholtens, Joeri. (2020). *We kunnen Nederland radicaal duurzamer en eerlijker maken: Vijf voorstellen voor Nederland na Corona*. Geraadpleegd van <https://www.voetafdruk.eu/nieuws/manifest5voorstellenvoornederlandnacorona.pdf>
- ^{xxxi} Planbureau voor de Leefomgeving (2020). *Planbureaus: vanuit brede welvaart naar oplossingen coronacrisis kijken*. Nieuwsbericht. Geraadpleegd van <https://www.pbl.nl/nieuws/2020/planbureaus-vanuit-brede-welvaart-naar-oplossingen-coronacrisis-kijken>
- ^{xxxii} Bamberg, S., & Möser, G. (2007). Twenty years after Hines, Hungerford, and Tomera: A new meta-analysis of psycho-social determinants of pro-environmental behaviour. *Journal of environmental psychology*, 27(1), 14-25; Hines, J. M., Hungerford, H. R., & Tomera, A. N. (1987). Analysis and synthesis of research on responsible environmental behavior: A meta-analysis. *The Journal of environmental education*, 18(2), 1-8.
- ^{xxxiii} Ocké, M., Toxopeus, I., Geurts, M., Mengelers, M., Temme, E., & Hoeymans, N. (2017). *Wat ligt er op ons bord. Veilig, gezond en duurzaam eten in Nederland*. Bilthoven: RIVM. Geraadpleegd van <https://www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/2016-0200.pdf>
- ^{xxxiv} Ocké, M., Toxopeus, I., Geurts, M., Mengelers, M., Temme, E., & Hoeymans, N. (2017). *Wat ligt er op ons bord. Veilig, gezond en duurzaam eten in Nederland*. Bilthoven: RIVM. Geraadpleegd van <https://www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/2016-0200.pdf>
- ^{xxxv} Runia, L., & Kornet, M. (2018). *Plan-MER Brabantse Omgevingsvisie*. Geraadpleegd van <https://www.omgevingswetinbrabant.nl/media/1526/plan-mer-brabantse-omgevingsvisie.pdf>

^{xxxvi} de Boer, J., de Witt, A., & Aiking, H. (2016). Help the climate, change your diet: A cross-sectional study on how to involve consumers in a transition to a low-carbon society. *Appetite*, 98, 19-27; Tobler, C., Visschers, V. H., & Siegrist, M. (2011). Eating green. Consumers' willingness to adopt ecological food consumption behaviors. *Appetite*, 57(3), 674-682.

^{xxxvii} Vb. Luszczynska, A., Gutierrez-Dona, B. & Schwarzer, R. (2005). General self-efficacy in various domains of human functioning: Evidence from five countries. *International Journal of Psychology*, 40(2), 80-89.

^{xxxviii} Vermeulen, M. (2021). *Onderzoek: Nederlander psychisch net zo gezond als voor corona*. *Volkscracht*, 5 maart 2021. Geraadpleegd van <https://www.volkscracht.nl/wetenschap/onderzoek-nederlander-psychisch-net-zo-gezond-als-voor-corona-be4b2e7d/>

^{xxxix} Sociaal en Cultureel Planbureau (2021). *Een jaar coronacrisis*. Nieuwsbericht. Geraadpleegd van <https://www.scp.nl/onderwerpen/corona/nieuws/2021/03/03/een-jaar-corona-crisis>; Centraal Bureau voor de Statistiek (2021). *Gezondheid in coronatijd*. Geraadpleegd van <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/welvaart-in-coronatijd/gezondheid-in-corona-tijd>; Centraal Bureau voor de Statistiek (2021). *Ervaren psychische ongezondheid in 2020 gelijk aan eerdere jaren*. Geraadpleegd van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2021/09/ervaren-psychische-ongezondheid-in-2020-gelijk-aan-eerdere-jaren>; CentERdata (2021). *Mentale gezondheid behoorlijk stabiel ondanks corona*. Geraadpleegd van <https://www.centerdata.nl/nl/nieuws/mentale-gezondheid-behoorlijk-stabiel-ondanks-corona>. Een recente studie van Trimbos laat wel een stijging in psychische klachten zien, Trimbos (2021). *Voortdurende coronacrisis leidt tot toename psychische klachten en behoefte aan perspectief*. Geraadpleegd van <https://www.trimbos.nl/actueel/nieuws/bericht/voortdurende-coronacrisis-leidt-tot-toename-psychische-klachten-en-behoefte-aan-perspectief#:~:text=We%20zien%20een%20toename%20van,jaar%20hebben%20de%20meeste%20klachten>

^{xi} Sociaal en Cultureel Planbureau (2020). *SCP Coronakompas over kwaliteit van leven en samenleven tijdens de coronacrisis*. Geraadpleegd van <https://www.scp.nl/onderwerpen/corona/nieuws/2020/10/30/scp-coronakompas-over-kwaliteit-van-leven-en-samenleving-tijdens-de-coronacrisis>

^{xii} Sociaal en Cultureel Planbureau (2021). *Een jaar coronacrisis*. Nieuwsbericht. Geraadpleegd van <https://www.scp.nl/onderwerpen/corona/nieuws/2021/03/03/een-jaar-coronacrisis>

^{xiii} Den Ridder, J., Miltenburg, E., Steenvoorden, E., Van der Meer, T. & Dekker, D. (2020). *Burgerperspectieven2020 | 4*. Den Haag: SCP. Geraadpleegd van <https://www.scp.nl/binaries/scp/documenten/publicaties/2020/12/28/burgerperspectieven-2020-4/Burgerperspectieven+2020-4+-+WEB.pdf>

^{xliii} Dagevos, J., Wentink, C., Smeets, R., Mommaas, H., Verschillen tussen stad en land, in: Dagevos, J., Smeets, R. en Wentink, C. (2015), *Duurzaamheidsthema's uitgelicht. Thematische verdiepingen bij de Duurzaamheidbalans van Brabant 2014*; Brabantkennis (2016). Is gemiddeld goed genoeg? <https://www.brabantkennis.nl/artikel/is-gemiddeld-goed-genoeg>

^{xliiv} Hajer, M. (2011). *De energieke samenleving. Op zoek naar een sturingsfilosofie voor een schone economie*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving. Geraadpleegd van https://www.pbl.nl/sites/default/files/downloads/Signalenrapport_web.pdf

^{xliv} Agterbosch, S. Van Duren, M. & Wentink, M. (2020). *Met de stroom mee! Over energie, transitie en (on)gelijke verdeling. Brabant in Balans*. Tilburg: Het PON & Telos; Energie voor Iedereen (2021). *EVI-Magazine: Aan de slag met de energietransitie*. Geraadpleegd van <https://publicaties.brabant.nl/evi/cover/>

^{xlvi} Verhoeven, L., Broers, B., Smulders, M. & Van Roover, I. (2021). *Maatschappelijk draagvlak circulaire economie*. Nog te verschijnen, voorjaar 2021.

^{xlvii} Van der Haar, M. (2020). *Top der onmisbaren: Overheid, neem draagvlak serieus!* Blog, 22 september 2020. Geraadpleegd van <https://hetpon.nl/blog-top-der-onmisbaren-overheid-neem-draagvlak-serieus/>

Maatschappelijke besluitvorming verbeteren

Wij zijn een sociale kennisonderneming in het hart van de samenleving. We beschouwen het als onze opdracht om maatschappelijke besluitvorming te verbeteren. Dat doen we door wetenschappelijke kennis met kennis van de praktijk te verbinden. We zijn van data, feiten en cijfers, maar geven die altijd een gezicht. Waarbij iedere stem telt. Voorkeuren en meningen halen we op, onderzoeken we, analyseren we en duiden we. Met prikkelende aanpakken en innovatieve methoden. Daarbij zijn we altijd gericht op duurzaamheid: de harmonieuze verbinding tussen sociale, ecologische en economische doelstellingen. Zo dragen we bij aan de kwaliteit van samenleven, nu en in de toekomst.

Met een multidisciplinair en creatief team van bijna 30 adviseurs en onderzoekers werken we vooral voor lokale en regionale overheden in Nederland, maar ook voor corporaties, banken, zorg- en welzijnsinstellingen, fondsen en maatschappelijke organisaties. We werken daarbij intensief samen met universiteiten en andere kennisinstellingen en zijn officieel partner van Tilburg University. Met onze kennis en inzichten adviseren we beleidsmakers en bestuurders. Zodat ze afgewogen keuzes kunnen maken. Zodat ze bestuurlijk kunnen vernieuwen. En zodat ze een positieve impuls kunnen geven aan de samenleving van morgen.

Stationsstraat 20c
5038 ED Tilburg
+31 (0)13 535 15 35
info@hetpon-telos.nl
www.hetpon-telos.nl